

Vilniaus universitetas
Istorijos fakultetas
Istorijos teorijos ir kultūros istorijos katedra

Vytenis Sagaitis
Istorijos studijų programa
Magistro darbas

Adolfo Hitlerio vaizdinys nepriklausomos Lietuvos periodikoje
1933 – 1939 metais

Mokslinis vadovas
doc. N. Šepetys

Vilnius
2008

Turinys

Įvadas

1. Hitlerio atėjimas į valdžią ir demokratija.....	8
2. Hitleris, nacionalsocializmas ir užsienio politika.....	13
2.1 <i>Hitleris savaitraštyje „Diena“</i>	15
2.2 <i>Rasizmas ir nacionalsocializmo iškilimas.....</i>	19
2.3 <i>Nacionalsocialistinė politika: už ir prieš.....</i>	30
3. Hitleris ir Antrasis pasaulinis karas.....	35
3.1 <i>Teritorinė ekspansija ir pasipriešinimas.....</i>	35
3.2 <i>Hitleris karo pradžioje.....</i>	43
3.3 <i>Ekskursas: Nepavykęs pasikėsinimas į Hitlerį.....</i>	50

Išvados

Santrauka (Summary)

Literatūros sąrašas

IVADAS

Hitleris – viena prieštaringsiausių asmenybių žmonijos istorijoje. Gimęs mažame Austrijos miestelyje Braunau, jis sugebėjo savo vardą įrėžti į visų žmonių sąmonę. Net ir praėjus daugiau nei 60 metų nuo jo savižudybės, žmonės aptarinėja jo gyvenimą, nuodėmes ir žygdarbius. Kartas nuo karto pasirodo gaudų, kad jis nenusižudė, kaip buvo įprasta manyti, kad dar ilgai po antrojo pasaulinio karo gyveno ir slapstėsi.

Tuo tarpu mokslininkai tyrinėja jo veiksmus, žymųjį veikalą „Mein Kampf“, aiškina asmeninio gyvenimo detales ir taip užpildo jo biografijos spragas. Galima sakyti, kad fiurerio gyvenimas vis dar gaubiamas paslapties skraiste.

Vadovavimo Trečiajam Reichui ir karo metu A.Hitleris pasaulio žiniasklaidoje buvo minimas kasdien. Vieni, žavėdamiesi galinguoju diktatoriumi, gyrė jį už puikias asmenines savybes (logika, ryžtas, drąsa, strategija), kiti smerkė fiurerį ir jo politiką, peikė jo įsitikinimus, o dar labiau – kaip jis įgyvendina savo idėjas, jo vykdomas represijas, negailint žiaurumo ir prievartos. Žmonės buvo pasiskirstę į dvi stovyklas: pagal vienu pasaulėžiūrą Hitleris ir fašizmas buvo aukštinamas ir gerbiamas, o pagal kitų – niekinamas ir nepripažįstamas.

Hitlerio asmuo dabar yra nacionalsocializmo nusikaltimų (ypač po 1939 ar net nuo 1941 metų) simbolis. Tuometinis požiūris į diktatorių smarkiai skyrėsi nuo šiandieninio, todėl prasminga patyrinėti Hitlerio vaizdinį tuo laikotarpiu, kai fiureris dar nebuvo ar neatrodė vienu didžiausių niekšų pasaulio istorijoje.

Lietuvai, vos spėjusiai atgauti nepriklausomybę, aktualiausias klausimas buvo vidaus problemos – tautiškas, ant griuvėsių statoma nauja valdžia ir, žinoma, kasdienės, kultūros ir švietimo problemos. Tai puikiai atsispindėjo ir periodinėje spaudoje. Globalines, pasaulines politikos ar ekonomikos problemas išstumdavo buitiniai rūpesčiai. Plačiai nušviečiami vietiniai įvykiai, matyt, liaudį

domino kur kas labiau, nei, kaip atrodė, tolimojoje Vokietijoje vykstantys pokyčiai, koreguosiantys ne tik šios valstybės, bet ir daugelio kitų pasaulio šalių ateitį. Lietuva, matyt, nesitikėjo atsidurti įvykių sūkuryje, todėl į užsienio naujienas kreipė mažai dėmesio. Vis tik daugiausiai inteligentijai ir akademinai bendruomenei skirtuose leidiniuose („Naujoji Romuva“, „Kultūra“, „Židinys“, „Akademikas“, bulvarinėje „Dienoje“ ir kituose), atgarsiai apie Europos įvykius egzistavo.

Hitleris lietuvių sąmonėje dabar kitoks, nei anksčiau, todėl prieškarinės spaudos nagrinėjimas lengvas tik iš pažiūros. Iš tikrųjų tai – apgaulingas problemiško tyrimo objektas, turint omenyje aplinkybes, pavyzdžiui Klaipėdos situacijos neatspindinčią provokišką (vokiečių nupirktą) spaudą.

Nagrinėti prieškarinio laikotarpio spaudą šiais laikais tikrai aktualu, nes, kaip dažnai būna, istorija kartojasi, netgi panašiomis aplinkybėmis. Iš to galima lengvai prognozuoti ateities vyksmus. Praeitis ypač svarbi Lietuvai, nes ji, kaip ir prieš šešiasdešimt metų, atsidūrusi tarp valstybių galiūnių ir vėl nepriklausoma. Išanalizavus tuometinį jos elgesį, galima šio to išmokti ir nebekartoti praeities klaidų. Taip pat, galima atpažinti didžiųjų valstybių vadų bendrąsias savybes ir lengviau suprasti tam tikrus politinius sprendimus ar veikimo perspektyvas. Tačiau viskas būtų paprasta, jei ore sklandžiosios idėjos būtų tiesiogiai užrašytos periodinėje spaudoje.

Prieškarinio laikotarpio spaudos analizę apsunkina keletas dalykų: visų pirma, dauguma leidinių rašė Hitlerio vardą prisidengdama Vokietija. Visus nuopelnus, nuodėmes žiniasklaida priskirdavo šaliai arba nacionalsocializmui. Todėl reikia atskirti, kur kalbama apie diktatorių, o kur tik apie doktriną (nacionalsocializmą). Kur kaltinamas ar giriamas tiesiogiai Vokietijos vadas, o kur – aplinkybės. Tačiau, pasklaidžius įtakingiausius leidinius, aiškiai matyti, kad daugumoje vietų Vokietija yra prilyginama jos vadui. Antroji problema nagrinėjant temą – atskirti, kurie straipsniai iš tiesų kritiški. Daugumoje publikacijų rašoma dvigubai: iš vienos pusės vertinant diktatorių ar jo politiką teigiamai, o iš kitos smerkiant jį. Dažniausiai tai daroma už tą pačią savybę. Pavyzdžiui, rasizmas pateisinamas, kaip natūralus troškimas šalyje matyti tautiečius, grynakaraujus vokiečius

(sveikus, tradicinės seksualinės orientacijos, vieningų politinių pažiūrų ir t.t). Kitur fanatiškas Hitlerio noras išnaikinti mažumas vertinamas vos ne kaip psichinė liga. Be abejonės, šie spėjimai vis dar aptarinėjami šių dienų analitiniuose straipsniuose. Prieš porą metų internetiniame portale Bernardinai.lt patalpintas interviu su prancūzų istoriku Fransua Delpla (Fracois Delpla), kuris paneigia legendas, apie Hitlerio antžmogiškumą.

Amerikiečių autoriai Roger Manvell ir Heinrich Fraenkel knygoje „Hitlerio vidus“ („Inside Adolf Hitler“) rašo: „Nuo 1935 metų, būdamas vos 46 metų amžiaus, Hitleris buvo lyg apsėstas idėjos, kad mirs.“ Hitleris jau nuo jaunystės propagavo sveiką gyvenimą ir nuolat tikrindavosi sveikatą, kiekviename negalavime išvelgdamas po sunkią ligą. Iš nagrinėjamų lietuviškų publikacijų matyti, kad taip jis elgdavosi ne tik sveikatos klausimais. Net ir trumpuose, užslėptų minčių kupinuose tekstuose išryškėja perdėtas fiurerio įtarumas.

Werner Maser, knygoje „Hitlerio laišakai ir užrašai“ pateikia faktą, A.Hitleris savo veikale „Mano kova“ suskirstė žmoniją į darbščius ir tinginius, statytojus ir griovėjus, Dievo vaikus ir žmogaus vaikus. Tačiau po dvidešimties metų pripažino, kad: „Visi žmonės yra silpnos būtybės, egzistuoja kažkokia kuriančioji jėga. Neigti tai būtų kvaila.“ Knygos autorius W.Maser komentuoja tokį Hitlerio elgesį paprastai: „Jaunystėje norėjęs sunaikinti Bažnyčią dinamitu, jis suprato, kad tik mąstantis žmogus gali tapti viso pasaulio valdovu.“

Kalbant apie žurnalistus, publikavusius komentarinio pobūdžio informaciją, aiškiai matyti, kad vieningos nuomonės tiek apie Hitlerį, tiek apie nacionalsocializmą ar karą, visuomenėje nebuvo. Sakoma, kad spauda – tautos atspindys. Todėl galima teigti, jog tai, kas dedasi už sienų mažai jaudino visuomenės daugumą.

Analitiniai straipsniai labiausiai pasižymėjo svarstymais už ir prieš, o ne tvirta, visuomenės nuomonę formuojančia kryptimi. Pasitaikė ir ypač aštrių, kritiškų atsiliepimų apie nacionalsocializmą. Apžvalginiai straipsniai spinduliavo karo baime arba abejonėmis dėl Lietuvos sprendimo dėl Klaipėdos krašto perleidimo Vokietijai.

Tyrimo reikšmė. Hitlerio vaizdinys tarpukario Lietuvos spaudoje iki šiol nėra specialiai tirtas, todėl spaudos kaip pirminio šaltinio analizė yra savaime naudinga, norint suprasti, kas apie nacionalsocializmą ir jo vadą manyta, suprasta ir kaip taip vertinta iki Antrojo pasaulinio karo.

Tyrimo objektas, šaltiniai ir istoriografija – Hitleriui skirti tekstai nepriklausomos Lietuvos periodinėje spaudoje (savaitraščiai, mėnraščiai nuo 1933 iki 1939 metų). Darbe remiamasi akademinėi bendruomenei skirtu leidiniu „Akademikas“, krikščioniškos pakraipos mėnraščiu „Naujoji Romuva“, žurnalais „Kultūra“ ir „Židinys“, bulvariniu savaitraščiu „Diena“. Pagalbinė literatūra daugiausiai naudota norint palyginti kaip istoriniai faktai pateikiami užsienio (R.Newmann, H.Koppel „The pictorial history of the Third Reich“; W.Maser „Hitler’s letters and notes“; R.Manvell, H.Fraenkel „Inside Adolf Hitler“; R.Batler „Gestapo istorija“; H.Elerle, M.Uhl „Knyga apie Hitlerį“) ar lietuvių autorių knygoje (A.Evertas „Hitleris: Vadizmo struktūra“), ir kaip periodinėje 1933 – 1939 metų lietuviškoje spaudoje. Kai kur publikacijos lyginamos su paties diktatoriaus veikalais „Mano kova“.

Darbo tikslas, problema ir uždaviniai. Darbe siekiama rekonstruoti nuoseklų Hitlerio vaizdinį Lietuvos periodinėje spaudoje, laikotarpiu nuo Hitlerio atėjimo į valdžią iki Antrojo pasaulinio karo. Ypatingas dėmesys skiriamas santykiui tarp „išorinio“ Hitlerio vaizdo ir „savivaizdžio“, kuris atsiveria skaitant Hitlerio „Mano kova“ ir atvirai pronacionalsocialistines publikacijas.

Tyrimo pakopos:

- Surinkti ir peržvelgti populiariausius 1933 – 1939 metų lietuviškus periodinius leidinius, bent kiek išsamiau kalbančius apie Hitlerio asmenybę, aplinką ir atliekamus darbus.
- Susisteminti gautą informaciją, ją chronologiškai tematiškai sugrupuojant.

- Pateikti kuo nuoseklesnį Hitlerio vaizdavimo lietuviškoje spaudoje vaizdą, atskiriant kritiškus ir pronacinius to vaizdo elementus.
- Atskleisti surinktus duomenis, suskirstant juos tematiškai. Argumentuoti atskleistus diktatoriaus asmenybės bruožus, veiksmus, remiantis išanalizuota literatūra.

Tyrimo metodai:

Analitinis, aprašomasis, kontekstinis.

1. HITLERIO ATĖJIMAS Į VALDŽIĄ IR DEMOKRATIJA

1933 m. sausio 30 d. yra Adolfo Hitlerio kancleriu paskyrimo data. Jau 1933 m. įvairių apžvalgininkų, istorikų manymu, tai turėjo būti svarbiausias tarpsnis po 1918 m. revoliucijos, Veimaro konstitucijos, Rūro okupacijos ir visų kitų vokiečių tautai reikšmingų įvykių. Ir ne tik vokiečiams.

Svarbiausia, jog niekas neabejojo, jog Hitleris atsineša naują, bet visiškai neaiškią kryptį. Prezidento Hindenburgo politinė linija buvo labai nevieninga. Dar prieš tai, kai Hitleris geidė visos įmanomos valdžios, Hindenburgas tvirtino negalįs prieš tautą prisiimti atsakomybės, kai šalį valdytų tik viena partija. Tuo tarpu Hitleriui tapus kancleriu, Hindenburgas apie tai pamiršo. Vokiečių demokratinė spauda jam visuomet prikišdavusi pasidavimą stambių ūmonininkų – pramonininkų bei didžiųjų agrarų įtakai. To meto tiek lietuviška, tiek pasaulio spauda sausio 30 d. perversmą laikė stambiųjų ekonominių jėgų pergale, ypač akcentuodama naujojo kabineto sudėtį.

Hitleris, aišku, valdžią gavo ne vienas. Kartu ją gavo ir nacionalistų lyderis Hugenberg'as ir Papen'as, buvęs kancleris ir nacionalistų vadinamasis šulas. Tačiau skirtumas tarp jų nedidelis, Hitlerio nacionalsocialistai ir vokiečių nacionalistai buvo apsiipykę tik prieš rinkimus, o paskui jų santykiai vėl nusistovėjo. Taigi, į šį naują kabinetą buvo žiūrima, kaip į patį reakcioniškiausią nuo pat 1918 m.

Sudarant vyriausybę Hitleris su centro partija nesitarė visai, tikėdamasis, kad ji ir taip naują vyriausybę toleruos. Viena vieta buvo palikta ministrų kabinete. Centristai iki tol daugelį metų tiek Reichstage, tiek Prūsų seime, o kartu ir valdžioje, turėjo lemiamą reikšmę. Tačiau Hitleriui buvo būtina skaitytis su centru, kadangi vieni dešinieji nei Reichstage, nei Prūsų seime daugumos neturėjo. Tačiau Hitleris kitos išeities, kaip paleisti Reichstagą, nerado.

Taigi, Vokietijai, tuo metu tiesiog gyvenusiai rinkimais, šie rinkimai buvo patys karščiausi ir labiausiai įtempti.

Dar iki rinkimų netrūkdavo susirėmimų, peštynių ir susišaudymų tarp

komunistų ir nacionalsocialistų.

Šiaip ar taip, Hitleris jau turėjo valdžią ir milijonai žmonių lengviau atsiduso. Žmonės patikėjo Hitleriu, gyveno iliuzijomis, jog būtent Hitleris turi specialų „receptą“ nuo visų ligų ir negalių. Tačiau Hitleris ir pats jau tada puikiai žinojo, kad išpildyti pažadus, duotus krizės laikotarpiu, yra tiesiog nerealu. Per radiją buvo paskelbta paties kanclerio ketverių metų programa bedarbių ir smulkiųjų ūkininkų gelbėjimui. Ir nors Hitlerio simpatijos buvo darbininkų luomui, nusigręžti nuo stambiųjų Vakarų Vokietijos pramonininkų jis tiesiog neturėjo galimybės.

Apie Hitlerį tuometinė spauda skelbė, jog jis nėra, skirtingai nei Papen'as ar Bruning'as, švelnios politinės taktikos žmogus. „Nazi“ partija iki tol buvo visų nepatenkintųjų prieglobstis. Tačiau NSDAP¹ buvo arčiausiai valdžios ėdžių. Svarbiausia politine drama tuometė spauda vadino tai, jog net ir Hindenburgo ar būsimojo Reichstago nepasitikėjimas nebebus pajėgus iškrapštyti Hitlerį su nacionalsocialistais iš valdžios. Juo labiau, balsuojančių už Hitlerį ir nacionalsocialistus skaičius per kiekvienių rinkimus vis augo. Toks staigus Nacionalsocialistų partijos iškilimas partijų istorijoje buvo išskirtinis įvykis. Anksčiau nieko panašaus nėra buvę.

Hitlerio partijos sąvoka buvo apgalvotai antidemokratiška. Pats Hitleris, būdamas partijos vadu, turėjo neribotų teisių, skirdamas žemesnius vadus, sudarydamas partijos programą ir taktiką.

Partija buvo organizuota provincijomis, provincijos padalintos į becirkus, o šie į vietos kuopas, kuopos dar į sekcijas. Partijos vadas buvo vienas asmuo – Adolfas Hitleris, jo padėjėjai – centro sudarytieji partijos patariamieji organai – ūkio, ūkio politikos, darbininkų, žemdirbių, finansų, teisės ir kt.

Specialiojoje organizacijoje grupavosi Hitlerio jaunimas nuo 14 iki 18 metų. Moterims buvo įkurtas vokiečių moterų ordinas. Dar buvo specialios korporacijos: mokinių, studentų, mokytojų, gydytojų, advokatų ir kt.

¹ NSDAP – nacionalsocialistai.

Nacionalistai turėjo dvi kariškas organizacijas – S. A.² ir S. S.³ Dar 1932 m. šioms dviem partijoms priklausė per 300 000 vyrų. Tačiau vėliau šios organizacijos buvo išplėtos dar labiau.

Labai svarbią vietą užėmė nacionalsocialistų spauda, kuri išaugo neregėtu tempu. Jau 1932 m. buvo leidžiami 35 dienraščiai, apie 50 savaitraščių ir daug mėnesinių žurnalų. Be visų nacionalsocializmą nagrinėjančių veikalų, jau dabar aišku, jog vienas svarbiausių ir tapęs žinomiausiu – tai paties Hitlerio knyga – „Mein Kampf“⁴ – „Mano kova“.

1940 metų „Židinyje“⁵ P.Slavėnas išsamiai aprašo kaip vystėsi demokratija ir prognozuoja jos ateitį. Tiesa, pavardės Hitleris net paminėta nėra, tačiau pakankamai samprotaujama apie antidemokratiškus režimus, todėl galima daryti prielaidą, kad omeny P.Slavėnas turi būtent vokiečių diktatorių.

Autorius analizuoja, kodėl nedemokratiški režimai pastaruoju metu turėjo didžiulę įtaką Europoje. Rašydamas, kad antidemokratiškieji vadai, gyvendami paprastą, santūrų ir neištaingą gyvenimą tuo pelnė žmonių simpatijas. Ne paslaptis, kad ir pats Hitleris, nesiskųsdamas materialine padėtimi (fiureris praturtėjo po veikalo „Mano kova“ išleidimo), gėrybių nedemonstravo. Priešingai, buvo ypatingai disciplinuotas.

Be to, žurnalistas įsitikinęs, kad sąvoka „demokratija“ apskritai taikoma bet kokiam režimui. „Dabartinėje Europoje sunku nurodyti bent vieną režimą, kuris būtų iš tikro perdėm antidemokratiškas. <...> Visokie parlamentai ar šiaip renkamos atstovybės veikia net diktatūros kraštuose“⁶, - paaiškina autorius.

Rašantysis smarkiai abejoja ir demokratijos pagrindo tvirtumu, kalbėdamas apie idėjinius ramsčius ir materializmą, kuriuo ir grindžiama demokratija. Tuo tarpu Hitleris „Mano kovoje“ ne kartą minėjo, kad ekonominiai aspektai niekada nebuvo ir nebus stipriausi žmonijos poreikių skalėje. Pasirodo, P.Slavėnas

² Smogiamosios dalys.

³ Apsaugos dalys.

⁴ „Mano kova“

⁵ P.Slavėnas. Židinyš. 1940 m. 5 – 6 nr.

⁶ P.Slavėnas. Demokratijos likimas. Židinyš, 1940m., 5nr.

panašios nuomonės. Tokią išvadą galima daryti įsiklausius į jo teiginius apie žmonijos poreikį burtis į kolektyvus, toks būdingas naujosios antidemokratinėms doktrinoms.

Demokratija, pasak straipsnio autoriaus visų pirma susvyravo idėjiškai ir tuomet atsirado galimybė į politiką įsiveržti naujoms srovėms (marksizmui ir rasizmui), turinčioms stiprią vieningumo idėją. Ir dėl to niekas nekaltas, ypač naują politiką pradėję vykdyti asmenys, tame tarpe ir Hitleris. „Ne vien tik engėjai ugdo vergiją: patys vergai ne mažiau prie to prisideda savo nesantaika, bailumu, melu ir išdavikiškumu“⁷, - šiuo sakiniu P.Slavėnas leidžia suprasti, kad pateisina būtent Hitlerio atėjimą į politinę pasaulio areną. Be to, galima šiuos žodžius interpretuoti ir taip, kad engiamieji (t.y. įvairios mažumos: kitataučiai, ypač žydai, čigonai, ligoniai, neįgalieji, seksualinės mažumos ir kiti) patys leido fiureriui juos engti ir tai tik pateisino Hitlerio idėją, kad jie – silpnesni. Būtent dėl jų silpnumo, pasak Hitlerio, juos ir reikia eliminuoti.

Nepaisant to, analitikas randa už ką kritikuoti tiek rasizmą, tiek marksizmą. Pasak jo, patys rasistai labai primygtinai neigia savo priklausomybę materializmui, bet šitokio teigimo neverta rimtai imti, nes jis buvo iškeltas labiau taktiniais, negu principiniais sumetimais. Tačiau puiki rasistų savybė – psichologijos išmanymas, ypač masių psichologijos.

„Vieni skelbia klasių kovą, kiti – rasių kovą. Ir vieni ir kiti, ignoruodami arba tiesiog pamiršdami bendrus žmoniškumo principus, visus žmones bando surūšiuoti į savuosius ir svetimuosius: pastarųjų atžvilgiu jokių normų nepripažįstama. Šitas kontrastas ypač pabrėžtas rasizme. Savųjų tarpe – atseit, išrinktosios rasės ribose – rasizmas yra ultrademokratiškas, pabrėžias aukščiausio solidarumo bei lygybės principus; užtat svetimiesiems – atseit, kitų rasių atstovams – netaikoma nieko, išskyrus neapykantą bei norus ko greičiausiai

⁷ P.Slavėnas. Demokratijos likimas. Židinys, 1940m., 5nr.

nušluoti nuo žemės paviršiaus. <...> Sakoma, kad biologinės rasizmo premisos⁸ gerokai šlubuoja. Gal būt, bet juk tai politinėje praktikoje nieko nereiškia.“⁹

P.Slavėnas tarsi pripažįsta, kad rasizmas įaugęs į žmonių kraują. Tai – natūralus reiškinys, egzistuojantis tūkstančius metų. Tarp kitko, kaip rasizmo klasikų pavyzdį jis pateikia žydus.

⁸ Premisa [lot. *praemissa* - išsiųsta pirmyn] 1. prielaida; 2. sprendimas kaip pagrindas išvadai daryti.

⁹ P.Slavėnas. Demokratijos likimas. Židinys, 1940m., 6nr.

2. HITLERIS, NACIONALSOCIALIZMAS IR UŽSIENIO POLITIKA

Nacionalsocializmas neturi aiškiai suformuluotos idėjos. Jis yra susiorganizavęs dėl praktiškų sumetimų. Nei jų raštai, nei kalbos nepasižymėjo aiškiu galvoju ir aiškiais norais. Kiek aiškiau visas idėjas suformulavo Hitleris savo raštuose ir kalbose. Visos tos idėjos susijusios su nacionalizmu ir socializmu.

Hitlerio tautiškumo principas – rasė. Būtent iš čia ir ateina jo antisemitizmas. Priešpastatoma – gimininga dvasia ir giminingas kraujas. Visai paneigiama liberali demokratija. Pripažįstamas vienas vadas, pastovi tvarka, kuria visos Hitlerio struktūros ir pasižymėjo, luominis tautos susigrupavimas, nereikalingos jokios partijos bei parlamentai, tiesiog iškeliami atskirų luomų atstovybių patariamieji rūmai.

Apskritai manoma, jog rasizmo, kaip ideologijos pagrindus bus sukūrę filosofas Friedrich Nietzsche ir Otto Günsche – Gundler, savo pranašišku veikalu „Die Sendung der jungen Generation“¹⁰. Dar daugiau - manoma, jog Hitlerio skelbiamoji programa pagrįsta būtent jų mintimis.

To meto spauda rašė: „Dabar jau aišku, kad Hitlerio rasizmas ne iš piršto išlaužtas: jis turi savo istoriją ir visą eilę gana sumanių doktrinėlių. Aiškiau tariant, visas XIX šimtmetis buvo teoretinis ruošimasis naujai epochai. Dabar mums svarbu gerai išsiaiškinti rasizmo pagrindus ir tikslus“¹¹.

Vokiečių rasistinis perversmas, kaip ir kiekviena revoliucija, turėjo tam tikrą internacionalinį pobūdį. Pasaulio sąžinę pagal Hitlerį irgi atstovavo Vokietija. Vokiečiai ir patys pradėjo tikėti, jog jie giliau galvoja, negu tai daro kitos tautos, visada daro tai, ką ir reikėtų daryti. Vokiečiai taip pat turėjo būti ir pati tvarkingiausia tauta, kurią valdyti dėl jų pačių charakterio, anot rasistų, galėjo tik griežtas diktatorius.

Iš tikrųjų, Hitlerio rasizmas ir filosofinės pranašystės vokiečius visai

¹⁰ Iš vok. k. „Jaunosios kartos misija“.

¹¹ Rasistų ideologija. Naujoji Romuva, 1933 m. liepos mėn.

apakino. Hitleris vokiečiams buvo tikras didvyris, nes jo ideologinė programa atitiko daugelio lūkesčius. Vokiečiai įtikėjo, kad per rasizmą jie sulips tarsi į vieną organizmą, sustiprės viduje, pasidarydami savo priešams dar pavojingesni.

Kaip ten bebūtų, lietuviškoji spauda absoliučiai nerodė jokių simpatijų šiam vokiškam terorui. Laikraščiai pabrėždavo, jog kiekviena tauta privalo, kiek tik išgalėdama, kultūringiausiomis priemonėmis traktuoti savo mažumas. Ir nors patys lietuviai galvojo, kad žydai juos kur kas labiau nei vokiečius ekonomiškai stelbė, vis dėlto buvo ieškoma žmoniškai kultūringų priemonių Lietuvoje žydų įžūliam ekspansyvumui, kaip rašė apžvalgininkai, sulaikyti. Ir apskritai lietuviai patys pergyveno, jog vokiečiai apsidirbę su žydais, taip pat toliau elgsis su lietuviais, lenkais ir kitais nevokiečiais.

Lietuviška periodinė spauda rašė: „Ne tik mes lietuviai, bet ir kitos Europos valstybės šiandien rimtai susirūpino gresiančiu pavojumi iš rasistų pusės. Mat jie aiškiai pasakė, kad jų vienintelis idealas – jų rasinė galybė. Rimtai tam tikslui panaudos visas priemones. Todėl nėra ko stebėtis, kad visos Europos dėmesys nukreiptas į Hitlerį. Kartu su visais ir mes privalome uoliai budėti ir stiprėti“¹².

„Konkrečiai kalbant, už dabartinį tarptautinį chaosą ir dabartinį karą didelė atsakomybė tenka Markso mokslui apie klasių kovą ir neteisingai suprastam Darvino mokslui apie nuolatinį prisitaikymą ir silpnesniojo savo vietos stipresniajam užleidimą. Marksizmas ir nacionalsocializmas yra tai šio pasaulio „religijos“, sukurtos be jokio dieviško apreiškimo ir be jokio metafizinio prado. Jų filosofinis pagrindas yra tas pats. Abidvi yra socialistinės, abidvi turi „mesianizmo“¹³ tikslų. Abidvi atmeta krikščioniškąją idėją, - kad žmogus turi individualinę sielą, kuri nemiršta. Marksizmas ir visoks socializmas iškėlė į sostą „kolektyvinį žmogų“, kuris fanatiškai nekenčia individualinės sielos. Marksizmas ir nacionalsocializmas nori atiduoti Cezariui tai, kas priklauso Dievui. Abudu nori šiame pasaulyje sukurti dangaus karalystę.“¹⁴

¹² Rasistų ideologija. Naujoji Romuva, 1933m. 8 nr.

¹³ Mesianizmas [mesijas] rel. visuom. sąjūdis, pagrįstas tikėjimu būsimu Mesijo atėjimu. Paprastai būdingas nepriklausomybę praradusioms tautoms, tai polit. išsivadavimo siekimas, nors religinė jo forma sieja jį su eschatologiniais tikslais.

¹⁴ V.Gustainis. Šio karo prasmė. Židinys, 1939 m. rugpjūčio mėn.

2.1 Hitleris savaitraštyje „Diena“

Atsišaukimai apie vokiečių grėsmę visiems nevokiečiams nuvilnijo ir per kitą periodinę spaudą.

Savaitraštyje „Diena“¹⁵ buvo pradėtos spausdinti išverstos į lietuvių kalbą „Mein Kampf“ ištraukos. Iki to laiko ši knyga buvo uždrausta platinti Lietuvoje. Šiame kūrinyje Hitleris pats pasakoja apie savo tikslus, kariavimą, nacionalsocializmą.

Vokietijoje tuo metu „Mein Kampf“ buvo populiariausia knyga. Jos buvo išleista arti penkių milijonų egzempliorių. Ją gaudavo Vokietijos jaunimas už pasižymėjimą moksle, taip pat kiekviena jaunavedžių pora kaip valstybės vestuvinę dovaną.

Veikalo publikavimas nagrinėjant nepriklausomos Lietuvos spaudą yra ypač svarbus, kadangi leidžia spręsti apie tai, kaip lietuvių žurnalistai perteikia pagrindines idėjas, informuoja apie svarbiausius laikmečio įvykius. Analizuojant periodinius leidinius¹⁶ atsiskleidžia lietuvių požiūris į tam tikrus įvykius. Tam, kad būtų galima nuspręsti, kiek tiesos rašė apžvalgininkai, būtina tai palyginti su Hitlerio veikale išdėstytais faktais.

„Dienoje“¹⁷ pabrėžiama, jog knygos ištraukos bus spausdinamos grynai studijų tikslais. Ten pat pridėdama, jog lietuvių politikai jau seniai yra pareiškę, kad svetimos politikos idėjos Lietuvos kraštui nederą, kad Lietuva turi savo kelią, turi savo būdai ir aspiracijoms tinkamas politines idėjas, kuriomis ir vadovaujasi valstybės gyvenimas. Taip pat pažymima, jog nei fašistų, nei nacionalsocialistų šalininkų Lietuvoje niekuomet nebuvo daug, tikriausiai būtent todėl, kad Lietuva turi išskirtinai savitą politinį kelią. Toliau rašoma: „Tačiau nesiruošdami beždžionauti ir sekti nieką, kas mums svetima, mes vis dėlto negalime abejingai praeiti pro tas abi politines sroves, kurios paskutiniu metu tokios didelės įtakos

¹⁵ Diena. 1938m. kovo – 1939m. gegužės mėn.

¹⁶ 1933 – 1939 metų

¹⁷ 1938 03 27

padarė Europos gyvenimui. Italija yra atokiau nuo mūsų ir su fašizmu mes mažiau susiduriame. Bet Vokietija ir ją užvaldęs nacionalsocializmas visai arti ir jo atstovų sprendimai labai dažnai smarkokai mums parūpsta. Tad savaime suprantamas lietuvių troškimas pažinti tuos pagrindus, kuriais dabar ir vadovaujasi Vokietijos politikai. Tai turėdami galvoje ir nusprendėme padaryti iš garsiausio šių dienų leidimo Adolfo Hitlerio knygos „Mein Kampf“ („Mano kova“) keletą būdingų ištraukų. Tai daryti mus skatina ir ta aplinkybė, kad panašiai pasielgė ir kitos tautos. Ir anglai, ir net prancūzai, kurių pažiūros į nacionalsocializmą yra žinomos, turi šią knygą išsivertę. Anglų įtakingiausias laikraštis „Times“, kuris išdidžiai žiūri į viską, kas svetima, vadinasi neangliška, išspausdino visą eilę šios knygos ištraukų“¹⁸.

Viename iš „Dienos“ numerių publikuota ištrauka, kurioje kalbama apie Vokietijos ateitį ir užmojus. Tiesa, tarp Hitlerio žodžių įterpiami prancūzų komentarai. Žinoma, jie negali būti labai objektyvūs. Jų komentarais daugumoje vietų kūrinys „Mein Kampf“ menkinamas ir kiek pašiepiamas. „Kokius gi sąjungininkus gali susirasti Vokietija Europoje? Yra tik du: Italija ir Anglija“¹⁹. Tačiau dar daugiau komentarų spinduliuoja baime, bet ne pagarba tiek Vokietijai, tiek fiureriui.

Vien tai, kad tekstas perspausdintas iš Prancūzijos spaudos nenuginčijamai tamsiomis spalvomis nuspalvina Hitlerio portretą.

Vis tik kituose numeriuose interpretuoti leidžiama pačiam skaitytojui – perspausdintos tik ištraukos, be lietuvių ir kitų įterptų minčių.

Pavyzdžiui, pateikiama ištrauka, paaiškinanti Hitlerio neapykantą žydų tautai. Žydai – tik dauguma iš kitų „rūšių“, kurioms nevalia maišytis su kilmingąją vokiečių tautą. Visą savo idėją jis aiškina pasitelkdamas gyvūnijos pasaulio pavyzdį. „Kiekvienas gyvis ieško sau poros tik tos pačios giminės narių tarpe. <...> Jei gamta nepageidauja, kad silpnesnis egzempliorius jungtųsi su stipresniu, tuo mažiau ji nori, kad aukštesnė rasė susiliestų su žemesne, nes

¹⁸ Diena. Mano kova. 1938 12 04

¹⁹ Diena. Ko siekia Hitleris. 1938 03 27

kitaip dingtų jos šimtus tūkstančių metų gyvybės tobulinimo pastangos.“²⁰ Iš šių sakinių matyti, kad Hitleris yra nusiteikęs prieš kitataučius ne tik dėl to, kad jos užkariauja verslo sferą, išstumdamos iš jų „aukštesniąją“ rasę, vokiečius, bet ir dėl baimės, kas galėtų nutikti vokiečiams pradėjus giminiotis su kitų šalių atstovais, ypač, pasak fiurerio, „purvinųjų“ žydų.

Be abejo, tokią ištrauką publikuoti „Dienos“ redaktoriai pasirinko ne veltui. Ji pademonstruoja, kaip Hitleris žiūri į kitas tautas, galbūt ir lietuvius.

Dar viename numeryje išspausdinama, kaip Hitleris įsivaizduoja didžiuosius vadus, kokias savybes šie privalo turėti. Greičiausiai jis remiasi savo savybėmis, matydamas save kaip idealą. „Dar rečiau didysis teoretikas būna dideliu vadu. Juo greičiau gali būti agitatorius; ir tai yra visai suprantama. Agitatorius taip pat turi būti geras psichologas, nors jis būtų ir demagogas²¹. <...> Vadovauti reiškia: galėti įtikinti mases. Sugebėjimas įkūnyti idėjas yra vado veiklumo pasėka.“²²

Šiais principais vadovavosi ir pats Hitleris, išgarsėjęs savo kalbomis, unikaliu sugebėjimu įtikinti, paveikti minią.

Rašydamas apie Rytų politiką, diktatorius tvirtina, kad valstybių sienas keisti yra žmonių pareiga. Tam jie gali ir turėtų pasitelkti į pagalbą kardą. Taip jis tarsi pateisina savo kovą moderniaisiais ginklais. Taip jis pateisina ir savo planą nustekenti vokiečius (sumažinti maisto ir kitų būtinų dalykų kiekius), bet sustiprinti militaristinę šalies pramonę, nes ji – lyg kelias į šviesesnę vieningos tautos ateitį. Svarstydamas apie Vokietijos plėtrą į rytus, jis kalba apie Rusiją taip, lyg ji turėtų priklausyti Vokietijai ir tai turėtų būti normalu, neturėtų stebinti pasaulio. O Vokietija turi, tiesiog privalo pasirūpinti „silpniesniais“, „žemesniais“. „O Rusijoje valstybinis sugebėjimas neišplaukė iš saviškumo, bet greičiau iš vokiško elemento, parodžiusio pavyzdį, kad stipresnieji turi vadovauti žemesnei rasei.“²³

²⁰ Diena. Mano kova. 1938 12 18

²¹ Demagogas [gr. demagogos < demos - liaudis + agogos - vadovas] 1. sen. Graikijoje - demo (2) polit. veikėjas, lyderis; 2. asmuo, siekiantis naudoti ar populiarumo melagingais pažadais, meilikavimu, faktų iškreipimu.

²² Diena. Mano kova. 1938m. 12 25

²³ Iš „Mein Kampf“

Ištraukoje „Masių nuotaika“ Hitleris vėl kalba apie gyvo žodžio svarbą. Išspausdindamas šį rašinį leidinys „Diena“ išryškina jo, kaip didžio kalbėtojo, įvaizdį. Be to, įvelka jį į pagyrūno kostiumą. „Tad, bendrai paėmus, šaunus kalbėtojas visuomet sugebės dailiau ir geriau parašyti, kaip šaunus rašytojas kalbėti, nes šito meno jis turi praktikuotis.“²⁴

Apskritai, „Dienoje“ pakankamai plačiai nušviečiama Hitlerio politika, publikuojamos Hitlerio sakytos kalbos.

„Mes neturime jokio intereso slopinti kitas tautas“²⁵. Teksto autorius pristato kelias ištraukas iš Hitlerio kalbos ir nurodo jų šaltinį – kitos šalies laikraštis. Kokios, nepasako. Tai leidžia suabejoti žinutės objektyvumu, bet nenuginčijamai atskleidžia Hitlerio būdo bruožą, įprotį klastingai elgtis ir nesakyti tiesos iki galo.

Kitame²⁶ numeryje aprašoma Vokietijos neapykanta žydams. Gana ilgame, kaip bulvariniam leidiniui, straipsniui, nėra jokios nuomonės, jokių vertinimų ar komentarų. Vėl publikacija parengta pagal užsienio spaudą, neaišku kurios valstybės, bet greičiausiai Prancūzijos, nes neigiamame kontekste pateikiama ir Anglija, kaip pateisinanti žydų persekiojimus. Tačiau pateikiamas ir atvejis, kaip žydai bando kerštauti vokiečiams, esą vokiečiai veikia teisingai ir tik atsako į nedraugišką žydų išpuolį prieš Vokietijos diplomata.

Įdomu ir tai, kad greta teksto pateikiama dar viena naujiena apie Vokietijos moteris. Rašoma, kad Hitleris ketina uždrausti moterims rūkyti net namie, nes remiasi savo asmeniniu pavyzdžiu. Be to, vaikai bus sveikesni nerūkančiųjų moterų. Taigi, lapkričio 20 dienos²⁷ numeris sudaro išpūdį, kad Hitleris „žemesniu“ sluoksniu laiko ne tik visus nevokiečius, bet ir moteris. Akivaizdu, kad pagal Hitlerį moterys yra silpnesnioji rūšys, kaip jis yra rašęs, kad nepakęs,

²⁴ Diena. Masių nuotaika.1939m. 01 08

²⁵ Diena. 1939 03 26

²⁶ 1938 11 20

²⁷ 1938 m.

jei kas skriaus vaikus ir moteris. Tarp kitko, jaunystėje²⁸ buvo kviečiamas į Austriją atlikti medicininių tyrimų, tačiau kaip „labai silpnas ir netinkamas armijai“ nuo karinės prievolės buvo atleistas. Po kelių mėnesių jis kreipėsi į Bavarijos karalių, prašydamas pasiūsti jį į frontą. Tik tokiu būdu Hitleris paskirtas į studentų savanorių pėstininkų pulką. Galbūt pats kadaise pripažintas silpnu, jis įsivaizdavo, kad „silpnindamas“ kitus pats atrodys galingesnis ir fiziškai stipresnis.

Galima daryti išvadą, kad „Dienoje“ į diktatoriaus portetą įliejama viena graži pusė – jautrus, besirūpinantis ateities kartų sveikata, bet tuo pačiu kategoriškas ir nesuteikiantis pasirinkimo laisvės „silpnesiajai“ lyčiai. Netolerancija greičiausiai tiksliausias žodis vertinant savybę, kurią atskleidžia publikacija. Įdomus ir pats faktas, kad Hitleris žada uždrausti rūkyti moterims. Ne vienoje Hitlerio biografijoje minimas faktas, kaip besimokydamas benediktų vienuolyno mokykloje Lambahe, turėjo potraukį rūkymui. Kartą jis, užkluptas rūkantis vienuolyno sode, už tai buvo pašalintas iš mokymo įstaigos. Gal iš čia atėjo nuoskaudos ir antipatija šiam žalingam įpročiui?

Užsienio istorikai dažnai pabrėždavo asmenines Hitlerio savybes. R.Newmanno, H.Koppel knygoje „The pictorial history of the Third Reich“ autoriai aprašo, koks Hitleris buvo 1934 – aisiais. „Jis buvo vegetaras, nerūkantis. Vartojo vitaminus, stimulantus“.²⁹

2.2 Rasizmas ir nacionalsocializmo iškilimas

Taigi, Vokietijoje labai užsitęsusi ekonominė krizė pagreitino rasizmo kilimą. Vargas vokiečius labai suartino. Šalyje ilgai trukusios politinės rietenos jau buvo įgrišusios visiems. Hitlerio nacionalsocializmas buvo tarsi mišinys visų vokiečių partijų ideologijų. Reiškia, turėjo stiprių tendencijų visus apjungti.

²⁸ 1914 m.

²⁹ R.Newmann, H.Koppel. The pictorial history of the Third Reich. Verlag Kurt Desch. Munich, 1961m. 15p.

Aišku, jog nacionalsocialistai rinkėjų mases patraukė ne aukštesniųjų idėjų giliu pažinimu, o savo atitikimu daugelio troškimams – keršyti visiems ir protestuoti prieš viską, kas bando kliudyti augti Vokietijos didybei ir galybei. Taip pat laikyti hegemonijoje visas kitas tautas. Vokiečiai nenorėjo pakęsti to jausmo, kad galėtų būti tiesiog žmonės – tauta, kaip ir daugelis kitų. Jiems atrodė, kad jie turi būti svarbiausieji. Ir tai pasidarė bendra visiems vokiečiams, ką ir patvirtino nacionalsocialistų partijos narių sudėtis. Ten buvo sulindę vidutiniai ūkininkai ir darbininkai, dalis didžiųjų žemvaldžių, aristokratija, karininkai, valdininkai, o ypatingai daug buvo jaunimo iš visų išvardintų luomų. Taip pat partijoje buvo ir įvairiausių perėjūnų, bedarbių, kuriems visiškai tas pats, ko yra siekiama, svarbu, kas žadama.

Taigi, partijos narių struktūra buvo labai įvairi, tai masė nepatenkintųjų, kuriuos sutelkė ne idėjos, o demagogija. Labai charakteringa ir tai, jog Hitlerio karinės apsaugos organizacija buvo apmokama tarnyba.

To meto spaudoje buvo pačių įvairiausių svarstymų dėl visos Vokietijos ir nacionalsocialistų ateities, perspektyvų, galų gale dėl Pasaulio ateities. Buvo skelbiama, jog jeigu nacionalsocialistai tolimesnėje savo veikloje remtųsi pradžioje skelbtomis idėjomis, tai būtų padarytas galingas žingsnis vokiečių tautos socialiniam persitvarkymui. Dėl to jų negalima būtų nei smerkti, nei teisti, kaip kad italų dėl jų fašizmo, kuris visiškai neišklydo už pačios Italijos ribų. Tačiau, daugelis nujautė jau tuomet, jog vokiečių hypernacionalizmas kaimynams buvo ir grėisė dar labiau būti pavojingas, nes labiausiai jis buvo nukreiptas būtent prieš kitas valstybes. Hitleris niekaip nesusitaikė su Versalio sutartimi, laikydamas ją Vokietijos supančiojimu ir pažeminimu. Hitleris visada svajojo kovoti prieš taikų vokiečių turtų ir kraštų išsižadėjimą. Jis nenorėjo toleruoti nei komunistų, nei socialdemokratų, visiškai išbraukdamas valstybinio socializmo galimybes. Jis buvo prieš visas partijas, ypatingai prieš parlamentinę sistemą, kurioje pradingsta atsakomybės visuomenei jausmas. Labai svarbi Hitleriui buvo jaunoji partijos srovė, jos elitas, kuris kovojo prieš kapitalistinę ūkio santvarką ir ūkio racionalizavimą, prieš tarptautinę ūkiškąją priklausomybę ir plutokratiją, iš kur jo manymu ir buvo kilusios visos darbo ir ūkio krizės.

Ūkininkai tuo pačiu nacionalsocializmo sąjūdžio metu protestavo prieš vienašališką, jų manymu vartotojams palankią ūkio politiką, prieš vien eksportu paremtą prekybos politiką.

To meto spauda mirgėjo nacionalsocializmo ir Italijos fašizmo palyginimais, atrodama tarp jų nemažai panašumų. Bene pagrindinis bendrumas yra tai, kad tiek nacionalsocializmas, tiek fašizmas remiasi nacionalizmu ir imperializmu (fašistams – Italijos galybė ir garbė, nacionalsocialistams – hegemonija³⁰ prieš kitas tautas). Ir aišku, kad ir tiems, ir tiems visiškai svetima yra liberalizmo ir marksizmo sąvokos. Tačiau fašizmas sugebėjo išsikristalizuoti į valstybinę, tautinę idėją, inkorporuotą į valstybinę santvarką. Tuo tarpu nacionalsocializmas buvo gyvas jėga ir demagogija, kur idealas turėjo būti rasė ir jos išrutuliojimas iki antžmogiškumo, kuris fašizmui jo ištakose buvo svetimas. Nors pats Hitleris to nepripažino, tačiau jo nacionalsocializmas vengė bendros atsakomybės, aiškios programos ir visiškai neturėjo jokio dvasinio pamato. Fašizmas buvo prisiderinęs prie bažnyčios, kai tuo tarpu nacionalsocializmas stėjo prieš. Kiek fašizme buvo jaučiamas vieningumas, tiek nacionalsocializme išsiblaškytas ir visiškai universalumas. Todėl buvo manoma, kad, jeigu nacionalsocialistai norėtų įkūnyti vokiečių tautos atgimimą ir perauklėjimą, daugeliu atvejų jie turėtų keistis.

Ir vis dėlto, Hitleris ir Mussolinis mėgdavo demonstruoti Europai savo bendrumą ir draugiškumą. Hitleriui atvykstant į Romą³¹, ši skendėjo svastikų jūroje. Svastikos vėliavose, svastikos pašto ženkluose, krautuvų vitrinose, namų sienose. Visur vien svastikos. Hitlerio atvykimo į Italiją diena buvo paskelbta tautine švente. Romos gatvės buvo prisipildžiusios šimtatūkstantinės minios, besigrumiančios dėl geresnių ir patogesnių vietų, kad galėtų geriau matyti Hitlerį. Belaukiant vado, stoties perone buvo išsirikiavusios garbės sargybos, grenadierų pulko ir asmeninės Mussolinio gvardijos daliniai. Peronas buvo prisipildęs admiraliteto, generaliteto, partijos ir visuomeninių organizacijų atstovais. Atskira grupė stovėjo karalius, Mussolinis ir grafas Čiano. Ši Hitlerio

³⁰ Hegemonija [gr. hegemonia] viešpatavimas, vyravimas; valstybės, klasės, partijos vadovaujamasis vaidmuo.

³¹ 1938 m.

kelionė į Romą buvo labai plačiai ir gana detaliai nušviesta spaudos puslapiuose. Taigi, tiek Hitleris, tiek Mussolinis norėjo, kad Europa juos žinotų ne tik kaip vienminčius, bet ir kaip draugus.

Šiaip ar taip, Hitlerio pagrindinis uždavinys tapus svarbiausiu vadu buvo kiek galima labiau konkretizuoti visą tautos sąjūdį ir nukreipti jį iš pradžių valstybės vidaus stiprinimo ir tautos persiauklėjimo kryptimi. Vokiečiai gal ir galėjo iš nacionalsocializmo idėjos laimėti, jeigu žiūrėdami savo tautos didybės ir garbės, leistų ir to paties netrukdytų siekti ir kitoms tautoms.

„Nacionalsocializmas nebėra viena iš partijų. Tai naujas vokiečių tautos sąjūdis, patraukęs paskui save didžiules darbininkų ir ūkininkų mases. Jis Vokietijos istoriją pasuko kita linkme. Jis kuria naują vokiečių gyvenimo epochą. Jam įsigalėjus, politinis Europos gyvenimas kitaip persitvarko. Keičiasi visa tarptautinė politika, ypač kaimyninių valstybių. Dabar gal ir Lietuvos užsienio politikai teks pasirinkti naują kryptį. <...> Visa Vokietija virto tarsi klaikiu vulkanu ir Europos tautas apėmė siaubas: jos visos organizuojasi, telkiasi, sudaro naujas sąjungas, stengiasi ją izoliuoti ir iš jos kylančią liepsną uždusinti“³², - taip 1933 m. apie Vokietiją rašė lietuvių periodika.

Tad norint pažinti Hitlerio ideologiją, reikėtų iš vidaus suprasti bei analizuoti ir nacionalizmo dvasią, suvokti jo idėją ir charakterį.

Nacionalsocializmui pradžia davė 1918 m. pralaimėjimas ir kilęs protestas prieš gėdą, kuri pagal Hitlerį ištiko Vokietiją, prieš nelaimių pagimdytą demokratinį režimą. Jis sutelkė armijos likučius, apardytą aristokratiją ir dalį aikštingos studentijos. Jie visi buvo nepatenkinti, nusivylę, maištavo prieš kompromisinį režimą ir svajojo apie revoliuciją. Tai buvo nacionalistinis sąjūdis. Darbininkų ir ūkininkų masėse jis dar neturėjo simpatijų. Jis kelis metus praktikavo nacionalistinį terorą, organizavo kariškas ekspedicijas į Pabaltijį ir Aukštąją Sileziją, rengė „pučius“ ir žudė „tėvynės išdavikus“. Tik Rūro okupacija jam davė naujo maisto ir nacionalistinėmis idėjomis uždegė plačiąsias mases. Ir

³² Vokietijos nacionalsocializmas. Naujoji Romuva, 1933m. 3nr.

nors 1925 m. Vokietija atrodė labai rami, bet jautresnieji jau galėjo girdėti artėjantį triukšmą.

Po infliacijos prasidėjusi industrijos racionalizacija nacionalsocializmui suteikė dar didesnę impulsą. Racionalizacija milijonus darbininkų išmetė į gatvę.

Taip pat milijonams jaunuolių buvo uždarytas kelias į gyvenimą: visos vietos buvo užimtos, kaip ir visos gėrybės pasidalintos. To laikotarpio vadai stengėsi juos paguosti, piršo heroizmą, bet patys rūpinosi tik savo pinigais ir vilomis.

Toks verbalinis heroizmas iššaukė jaunuomenės pasibjaurėjimą. Jai stigo ir dvasinio, ir materialaus pagrindo. Ji užsikrėtė tamsiu romantizmu, heroišku avantiūrizmu ir paprastu nudizmu. Politinis pažeminimas, ekonominis skurdas; kultūros krizė jaunuomenę prislėgė nusivylimu, kuris pagimdė baisios didybės, visiškai naujo gyvenimo ilgesį. Joje maišėsi ir nihilizmas, ir pasiryžimas kurti naują epochą.

Ji paneigė kapitalizmą ir industrializmą, kurie privedė prie tokio ekonominio skurdo; paneigė liberalų ir demokratinį režimą, nes jis toliau toleravo Vokietijos politinį pažeminimą, paneigė savo laiko mokslą, nes jis atskyrė ją nuo gyvojo gyvenimo. Šios revoliucionieriškai nusiteikusios jaunų darbininkų masės nacionalsocializmui suteikė dinaminį charakterį ir davė gausios medžiagos smogiamoms dalims kurti. Ši romantiškai nusiteikusi jaunuomenė ir suteikė nacionalsocializmui sielą ir trampliną. Jai neteko dalyvauti kare ir patirti jo siaubo, bet ji augo be tėvų, be vyresniųjų brolių, tarp moterų ašarų. Ji anksti susidūrė su gyvenimo žiaurumais. Joj virė vyriškas, kariškas kraujas, ir jai karas atrodė kaip didybės ir garbės triumfas.

Bet didžiausių laimėjimų nacionalsocializmas pasiekė 1928 - 1930m., kai į savo pusę patraukė ir ūkininkų mases. Žemės ūkio ministras Darre tada sukūrė ūkininkų doktriną, kurios dėka nacionalsocialistai laimėjo milijonus ūkininkų balsų. Nacionalsocializmą galima laikyti darbininkų, ūkininkų, bedarbių ir blogai apmokamų valdininkų protestu prieš industriją, kuri milijonus išmetė į gatvę, kuri kaimo mases suviliojo į miestus dideliu vargui vargti, kuri yra kelių žydu

kapitalistų rankose. Tai antikapitalistinis ir antikomunistinis - antimarksistinis, antiindustrialistinis ir antiracionalistinis, antiliberalistinis ir antidemokratinis, antisemitinis ir nacionalistinis sąjūdis.

Kai kas gal galvoja, kad nacionalsocialistiniai laimėjimai kilo vien dėl ekonominių priežasčių. Bet jie stipriai klysta. Taip, ekonominės priežastys turėjo nemažai reikšmės, bet jos niekada gyvenimo pilnai neapsprendė ir jam nevadovavo. Teisingai yra pasakęs pats A. Hitleris: „Dėl biznio nemirštama, mirštama dėl idealų“³³. Ekonomika niekad nebūtų galėjusi sukelti tokio entuziazmo ir tokių pasiryžimų. Niekada vien ekonominiai veiksniai nevadovaudavo žmonijai. Jei tik komersantai, savininkai ir turtingieji vadovautų gyvenimui, tai niekad nekiltų nei karų nei revoliucijų: jiems tas niekad neapsimoka. Idėjos dažniausiai vadovauja pasauliui. Ir nacionalsocializmo sąjūdžiui vadovaujančios reikšmės turėjo idėjiniai ir emociniai motyvai, filosofinis dinamizmas ir dvasiniai šaltiniai. Infliacija, beribis išsiskolinimas, hiperprodukcija, kreditų išsekimas ir bendrai visas ekonominis skurdas dar nebūtų galėjęs pagimdyti tokio sąjūdžio.

Nacionalsocializmas - tai valios ir akcijos proklamacija. Tai maištas prieš suabstraktėjusį protą ir prieš intelektualinį mokslą. Vokiečiai jau nuo seno labai aukštai vertino mokslą ir jo kūrėjus. Bet kai pastebėjo, kad jis pasidarė per daug abstraktus ir negyvas, mechaniškas ir intelektualus, tai pakėlė prieš jį maištą. Jis atitraukia inteligentus nuo tikrovės. Juos supančiojo abstrakcijomis taip, kad šie nesugeba skubiai ir energingai veikti. Nuolatinis intelektualų svarstymas ir svyravimas paraližuoja valią, marina dinamizmą. Akcija jiems neteikia džiaugsmo.

„Mūsų intelektualai taip užsidarę savyje ir taip užantspauduoti, - sakė A. Hitleris, - kad neteko gyvo ryšio su viskuo, kas yra žemiau jų. Tas davė dvi pražūtingas pasėkas. Visų pirma jie nesupranta ir nejaučia masių. Jie tautai pasidarė svetimi. Paskui jie pristigo valios. Intelektualų valia visados silpnesnė, negu primityvių liaudies masių. Iš tiesų mums niekada nestigo „pažinčių“, bet mes vis daugiau stokojame valios ir pasiryžimo. Juo mūsų valstybės žmonės

³³ „Mano kova“

„dvasiškesni“, juo jų tikroji veikla silpnesnė. Jei politinis ir techninis pasirengimas karui nebuvo pakankamas, tai ne todėl, kad mūsų tautai vadovavo per mažai išmokslintos galvos, bet todėl, kad valdantieji buvo „hiperišmokslingi“, užlieti pažinčių ir idėjų ir visiškai netekę sveiko instinkto energijos ir drąsos. Jei vietoj Berthmann - Hollwego mums būtų vadovavęs stiprus liaudies žmogus, tai antros klasės grenadierio heroiškas kraujas nebūtų tuščiai pralietas“³⁴.

Hitleriškoji jaunuomenė dar toliau ėjo. Ji manė, kad mokslas jai neleidžia betarpiškai santykiuoti su pasauliu. Ji nebenorėjo toliau būti atskirta nuo daiktų. Ji norėjo betarpiškai santykiuoti su gyvenimu, broliškai sugyventi su Žeme. Mokslas ją apgavęs. Vietoj to, kad įvestų ją į gyvenimą, jis ją nuo jo atskyrė. Jis, norėdamas išaiškinti gyvenimą, taip jį suabstraktina, devitalizuoja, užmuša jame visokią gyvybę, kad pasilieka iš jo tik sausa algebra. „Turinio nusausinimas, formos primatas prieš žmogišką patirtį buvo gilus visos epochos bruožas ir jo fatališkas ženklas“³⁵, - sakė vienas hitleriškos jaunuomenės vadas Gotfried Benn. Formos, formulės dėlei buvo išsižadėta tikrovės ir daiktų esmės. Pasaulis gyveno priešais gigantišką šešėlių armiją, priešais skaičių armiją.

Būk aktyvus ir būk žiaurus – štai nacionalsocializmo leitmotyvas. „Viskas yra tuščia, kas netarnauja akcijai“, - jau pasakė Nietzsche, tas didžiausias nacionalsocializmo įkvėpėjas. Aktyvumo ir kietumo dorybė reikalinga tiems, kurie nori graviruoti karą. „Gelobt sei, was hart macht“³⁶, - skelbia Nietzsches Zarathustra. Tai jau Darvinas įrodė. Jei gyvenimui reikalinga kova, tai nėra prasmės gailėtis dėl jos pasekmių skausmo ir karo. Reikia turėti drąsos gyvenimui. Be kovos nėra vertybių, nėra pažangos. Skausmas sustiprina galingą ir susilpnina silpną. Su juo reikia džiaugsmingai kovoti ir drąsiai gyventi. Pasigailėjimas - didžiausias mūsų priešas.

Šalia žiaurumo, karo ir kovos, šalia svaigulingo heroizmo, sugrižimo į laukiniškumą, šalia smurto ir brutališkumo diktatūros, skelbiamas savotiškas

³⁴ Masių nuotaika. Diena, 1939 01 08

³⁵ A.N. Nauja Vokietijos studentų veiklos santvarka. Akademikas, 1934 m. vasario 15d. (nr.3(20)), 64 – 66 p.

³⁶ Iš vok. k. „Gyvenimas yra kova, kurioj laimi stipresnieji“.

aristokratizmas, kaip stipriųjų doktrina. Tai „vadų“ etika, priešinga „vergų“ etikai. Gamtoje viešpatauja stipresniojo teisė, tad tokia teisė turi vadovauti ir žmonių gyvenimui. Mirtis silnesniems. Gamtos skirta jiems žūti. „Mein Paradies unter Schatten meines Schwertes“³⁷ (Nietzsche, Ec Homo) „**II sagt, die gute Sache sei es, die sogar den Krieg heilige? Ich sage euch: del' Krieg ist es, del' jede Sad: heiligt**“³⁸ (Also sprach Zarathustra) Taigi, svarbu laimėti karą, bet visiškai nesvarbu turėti jam teisėtą priežastį. Ir šiuo karo misticizmu dega milijonai jaunuolių krūtinių.

Tai perdėm germaniška ir romantiška teorija, primenanti „Genijaus teises“, kurias skelbė „Sturm und Drang“³⁹ sąjūdis ir „Goetz von Berlichingen“⁴⁰. Be abejo, šis Genijus turi ir gerų intencijų, bet jos, niekieno nekontroliuojamos ir jokios etikos nesaistomos, visada gali pasireikšti klaikiausio smurto ir kruvinių skerdynių žygiais. „Eliminuokime silpnąjį, - skelbė Nietzsche. - Progresą kuria užkariautojai, kurie stovi aukščiau vulgarios gero ir blogo sąvokos...“. Vis nuolat reikia eiti pirmyn... Viskas dinamiška. Nieko nėra statiško. „Stürzen wir uns in das Rauschen der Zeit“⁴¹, „Führt mich weg zu neuem buntem Leben“⁴², skelbė jau Goethe.

Toks aklas absoliutus pasitikėjimas ateitimi egzaltuoja jaunuomenę, žadina jos heroizmą. Šios drąsos ir vyriškumo vertybės, rizikos ir narsumo jausmas (reiškia pavojingai gyventi) užima pirmąją vietą šių dienų Vokietijos moraliniame gyvenime.

Hitlerizme yra stoicizmo⁴³, kuris myli gyvenimą, nematydamas jo blogio ir

³⁷ Iš vok. k. „Mano rojus manojo kalavijo pavėsy“.

³⁸ Jūs sakote, kad gera priežastis pateisina karą? Aš sakau, geras karas pašventina kiekvieną priežastį.

³⁹ „Audros ir veržimosi“ laikotarpis

⁴⁰ 1773m. J.V.Getės parašyta drama.

⁴¹ Iš vok. k. „Veržkimės į naują žydintį gyvenimą.“

⁴² Iš vok. k. „Ateitis mums žada nepaprastų laimėjimų.“

⁴³ Stoicizmas [gr. stoa - portikas, kuriame mokė Zenonas] 1. antikinės filosofijos srovė, pagrindiniu tyrimo objektu laikiusi etiką, pagal kurią aukščiausias gėris esanti dora, suvokiama kaip gyvenimas, atitinkantis proto reikalavimus, laimės ir laisvės sąlyga - mokėjimas save valdyti; 2*. susivaldymas, dvasinė pusiausvyra; tvirtumas, ištvėrimumas, ištikus nelaimėi.

jo skausmų. Jame yra liuteroniško heroizmo, ieškancio kliūčių ir kančių. Jame rasime ir Bethoveno IX simfonijos heroizmo, skelbiančio, kad visi daiktai yra geri ir palaiminti. Jame glūdi ir Goethes individualizmas, keliąs maištą prieš individo suvaržymą. Bet daugiausia čia yra Nietzsches romantizmo. Nationalsocialistinės jaunuomenės sąjūdis - tai maištas prieš senuosius, tai dijonizinis gaivališkas, tai paneigimas buržuazinės civilizacijos, tai donžuaniškas nepastovumas, nežinomo ieškojimas, per didelis juslingumas, nebežinąs poilsio, ir didžiausias intensyvumas. „Geriau daryti bloga, negu niekingai galvoti. Vargas tiems, kurie neturi idealo aukštesnio už savo gailestingumą. Kur nėra kapų, ten nėra ir prisikėlimo.“⁴⁴

Dvasinis ir heroiškas charakteris suteikiamas ir pačiai valstybei. Valstybės, kaip ekonominės įmonės, sąvoka visiškai paneigiama. „Valstybė, - sako A. Hitleris, - nėra ekonominių įmonių rinkinys, sutelktų tam tikroje teritorijoje, kad atliktų savo ekonominius uždavinius. Ji yra gyvų būtybių organizacija, sujungtų jų prigimties stiprinimui ir siekimui jų gyvenimo tikslo. Štai valstybės tikslas ir prasmė... Ekonomika yra tik viena iš gausių priemonių, galinčių patarnauti šiam tikslui. Bet ji niekada nėra valstybės pagrindas ir jos tikslas, nes ji negali remtis netikra, neprigimta baze“. Kitas nacionalsocialistų rašytojas, Eins van Salomon, savo romane „Išbandytieji“ (276 p.) rašo: „Yra tironija, kuriai mes niekada negalėsime pasiduoti, tai ekonominiai dėsniai. Jai palenkti mes niekada negalėsime progresuoti, nes ji visiskai svetima mūsų prigimčiai“. Čia ryškiai išskyla antieconomistinis ir antiindustrialistinis nacionalsocializmo charakteris.

Valstybė ne ekonominis, bet tautinis ir rasinis organizmas. „Valstybė yra tautinis ir rasinis organizmas, o ne rasinė ekonominė organizacija. Milžiniškas skirtumas, kurio nemato dabartiniai, taip sakant, „valstybės vyrai“⁴⁵. Štai kodėl jie mano galėsią kurti valstybę ekonominėmis priemonėmis, kai valstybė buvo ir bus ne kas kita, kaip prigimties išdava ir kaip valia išlaikyti rasę. Bet šiai valiai visada charakteringos heroiškos dorybės ir niekada krautuvininko egoizmas. Kad prigimtis būtų apsaugota, reikia, kad individas būtų nusiteikęs aukotis. Tai

⁴⁴ Nietzsche

⁴⁵ „Mano kova“

prasmė šių poeto žodžių: „Kas nerizikuoja sava gyvybe, tas ją praranda... Kol vokiečių tauta 1914 m. tikėjo kovojanti dėl idealų, ji atsilaiškė, bet ji pralaimėjo, kai pradėjo kariauti dėl kasdieninės duonos“⁴⁶. Taigi, Hitleris laikosi ne ekonomiškos, bet heroiškos valstybės sąvokos. Tik nežinia, kokia šio heroizmo gilioji prasmė ir koks žmogaus didžiausias gyvenimo tikslas, dėl kurio reikia turėti drąsos herojiškai mirti. Kaip toli čia esame nuo liberalistinės valstybės sąvokos, nežinančios dvasinių tikslų.

Hitlerio heroškumo poreikis greičiausiai jame tūnojo nuo pat jaunystės, kai jis svajojo tapti menininku (tėvai tam pasipriešino). A.Evertas „Hitleris: Vadizmo struktūra“ rašo: „Įvedęs totalinę diktatūrą, Hitleris širdyje išliko dailininku. Menas ir politika jam buvo neatsiejami dalykai“⁴⁷ Toliau autoriai aprašo ir nenusisekusį Hitlerio asmeninį gyvenimą. Vis tik iškelia faktą, kad moterų nuomonė Hitleriui labai rūpėjo. Pavyzdžiui, jį žavėjusio architekto Paulio Liudvigo Trosto žmona ponia Trost. Ji yra sakiusi, kad fiureris visada mėgęs pajuokauti, jo humoro jausmas buvo puikiai išvystytas. Tačiau menas – ta sritis, kur Hitleris niekuomet nenusileisdavo, tad galima daryti išvadą, kad politikoje – taip pat.

Nacionalsocializmas pirmoje fazėje buvo daugiau nacionalistinis sąjūdis. Paskui jis pasidarė darbininkiškas. Ir A. Hitleris savo „Mein Kampf“ jau rašo: „Nereikia, kad jis būtų patenkintųjų ramiųjų organizacija, jis turi sutelkti kenčiančius, neramiuosius, nelaiminguosius ir nepatenkintuosius. Nereikia, kad sąjūdis plaukiotų liaudies kūno paviršiuje. Jis turi į jį „giliai įsisiurbti“ (363 p.). Šiuos (darbininkus) reikia išplėsti iš internacionalinės beprotybės, išvaduoti juos iš socialinio skurdo ir nuvesti juos į tautinę visuomenę“, (324 p.). Ir 1933 m. gegužės 18 d Goringas savo kalboje pripažino: „Vokiečių revoliucijos idėjos liaudies masių skurde gyvenančių buvo greičiau suprastos, negu išmoksintų žmonių“.

Be darbininkų, nacionalsocializmas pasistengė paskui save patraukti ir ūkininkus. 1930 m. vokiečių žemės ūkio ministras Walter Darre suformulavo

⁴⁶ „Mano kova“, 164 p.

⁴⁷ A.Evertas. Hitleris: Vadizmo struktūra. Kaunas. Europa, 1995m. 144 – 151p.

ūkininkijos doktriną, kuri kaime rado stiprų pritarimą. Tai buvo inžinierius agronomas, tarnavęs Helsinkio ir Rygos vokiečių atstovybėse. Bet susipykęs su savo viršininkais pasitraukė. 1929 m. parašė veikalą „Ūkininkija, vitalinė šiauriečių rasės versmė“, 1930 m. išleido kitą veikalą: „Naujoji kraujo ir žemės aristokratija“. Hitleriui patiko Darres doktrina ir jis jam pavedė organizuoti ūkininkus.

W. Darres doktrinos pagrindinės idėjos: žemė yra tautos saugumo organiškasis šaltinis. Iš prisirišimo prie žemės gimsta tradicijos. Per amžius ūkininkas išlaikė žemės kūrinio charakterį. Vokiečių tauta kilo iš ūkininkų ir kaimuose yra giliausios vokiečių jėgų ir charakterio šaknys. Liberalizmas atitraukė tautą nuo jos žemės ir nuviliojo ją į miestus. Ten jis buvo apiplėštas, išnaudotas ir elgeta išmestas į gatvę. Kaime gimsta vokiečių tauta, bet miestuose ji miršta. Reikia sustabdyti šį procesą ir ją vėl gražinti į kaimą, į jo laukus ir jo miškus, kad ji vėl ten rastų savo Dievą ir savo gamtą. Ūkininkas pirmasis tėvynės sūnus: jis vokiečių kraujo šaltinis. Vienintelė galima aristokratija - tai kaimuose gyvenančios šeimos. Technika ir liuksusas apakino daugelį ūkininkų: jie pardavinėjo savo ūkius ir bėgo į miestus, kad kaip galima greičiau praturtėti. Bet paskui neteko pinigų ir darėsi elgetomis, be tėvynės ir be idėjos.

Kad sustiprintume ūkininkus, reikalingos šios keturios sąlygos:

- 1) galutinai išsivaduoti iš Weimaro sistemos ir užakcentuoti tautinį ir rasinį vokiečių būvį,
- 2) sulaukyti prie savo žemių tikras ūkininkų šeimas,
- 3) kolonizacijos ideją taip suprasti, kad ji turėtų tiek prasmės, kiek ji gamina ūkininkus,
- 4) išleisti įstatymą, kuris leistų ūkininkams arba norintiems jais pasidaryti įsikurti paveldimus, nuosavus ūkius ir kuris juos apsaugotų nuo padalinimo, nuo išsiskolinimo ir nuo grynai eksploatuojančio savininko liuksuso.

XIX a. sukūrė miestų spindėjimą ir jiems suteikė daug prestižo, o dabar XX a. mes turime daugiausia vertės suteikti kaimo gyvenimui. Ūkininkai yra

valstybės kertinis akmuo. Vokiečių tauta, dirbdama ūkio darbus, pasveiks, išsivaduos nuo liuksuso, kapitalizmo ir industrializmo, ras savo Dievą ir savo prigimtį.

Darre tapus žemės ūkio ministru jo idėjos virto įstatymais ir buvo vykdomas intensyvus ūkininkijos stiprinimo darbas.

2.3 Nacionalsocialistinė politika: už ir prieš

1931 – 1940 metais „Naują Romuvą“ leido ir redagavo žurnalistas, rašytojas ir vertėjas Juozas Keliuotis. „Naujoji Romuva“ – savaitinis žurnalas, kurio tiražas siekė 4 tūkstančius egzempliorių. Leidinys buvo krikščioniškos pakraipos. Kartais apie fiurerį pasisakydavo ypač griežtai, tačiau dažniausiai tik apžvelgdavo aktualiausius klausimus. Vertinimus taip pat pateikdavo, tačiau retai pamokslaudavo ar piršdavo savo idėjas auditorijai.

1934m. „Naujoje Romuvoje“ pasirodė žurnalisto Juozo Keliuočio straipsnis, pavadinimu „Nacionalsocializmas“. J.Keliuočio tekste daugiausiai apibūdinama pati nacionalsocializmo kilmė.

„Taigi matome, kad nacionalsocializme yra daug vertingų idėjų, kurios gali būti aktualios ir Lietuvoje, bet jame yra ir pavojingų, visiškai nepriimtinių tendencijų. Jis idealistinis, kai neigia marksizmą ir ekonomizmą, bet blogas, kai kontrabandos keliu įsileidžia materializmą, kai ima dievinti rasę ir skelbti, kad kraujas apsprendžia visą žmonių gyvenimą. Štai kas gali būti gražesnio, kaip tas dinamiškas jaunuomenės heroizmas ir romantizmas, bet kai toji dinamika, toji gaivalinė energija nesaistoma aukštesnės kultūros ir krikščioniškos etikos principų, tai ji gali pasireikšti smurto ir brutalumo žygiais ir išprovokuoti kruvinus konfliktus“⁴⁸, - rašė „Naujoji Romuva“.

⁴⁸ J.Keliuotis. Nacionalsocializmas. Naujoji Romuva, 1934m. nr.1

Autorius akcentuoja tai, kad nacionalsocializmas neturi nieko bendro su Vokietiją ištikusiu ekonominiu nuosmukiu ir tai neturėję reikšmės nacionalsocializmo išplitimui ir pasisekimui. „Nacijonalsocializmas nebėra viena iš partijų. <...> Jis kuria naują vokiečių gyvenimo epochą“⁴⁹, - rašo komunikacijos mokslų specialistas. Kalbėdamas apie šią doktriną, autorius pabrėžia jaunimo įtaką, nusivylusio mokslu ir santvarka, bet susižavėjusio idėja.

Straipsnyje cituojamos A.Hitlerio mintys, pateisinančios nacionalsocializmo atsiradimą ir galbūt net skaitytojui sukeliančios susidomėjimą nacionalsocializmo idealais. Pagrindinis jų – idėja ir tai, kaip sėkmingai ji įgyvendinama.

Taip pat be jokių autoriaus komentarų išspausdintos vokiečių diktatoriaus mintys apie karą ir jo būtinumą. Vis tik po to J.Keliuotis užsimena apie tai, kad žodis „karas“ skamba kur kas romantiškiau, nei yra realybėje. Kalbėdamas apie Nietzes, kaip padėjusio pagrindus nacionalsocializmo idėjai, mintis, jį vadindamas genijumi, kiek smerkia „klaikų smurtą ir kruvinų skerdynių žygius“, kurie kariaujant neišvengiami. Taip pat publicistas pripažįsta, kad hitlerizme yra stojicizmo, kurs myli gyvenimą, nežiūrėdamas jo blogio ir jo skausmų.“

Kritikos ryškiai nematyti, tik išdėstyti argumentai už ir prieš Hitlerio politiką. Remdamasis tiek fiurerio kūrinium „Mein Kampf“, tiek savo įsitikinimais, J.Keliuotis išsamiai apžvelgia nacionalsocializmą kaip doktriną, nepamiršdamas paminėti jo ištakų ir kuo jis virtęs dabar. „Nacijonalsocializmas skelbia rasizmą. Kraujas – aukščiausia vertybė. Vokiečių rasė – skirta viešpatauti. Žydai – parazitai, jie neturi tėvynės ir neturi ką gerbti ir ginti, todėl jie minta kitų darbu, destruktvyvine dvasia užkrečia kitas tautas. Reikia išsivaduoti nuo žydų įtakos, jei norima atgyti“⁵⁰, - tarsi atkartodamas Hitlerio idėją rašo J.Keliuotis. Savo straipsnio pabaigoje jis nepateikia vienos išvados. Tiesiog svarsto, kuo nacionalsocializmas gali pasitarnauti Lietuvai, dar kartą susumuoja teigiamus ir neigiamus doktrinos bruožus, nepamiršdamas paminėti galimų pasekmių.

⁴⁹ J.Keliuotis. Nacionalsocializmas. Naujoji Romuva, 1934m. nr.1

⁵⁰ J.Keliuotis. Nacionalsocializmas. Naujoji Romuva, 1934m. nr.1

Tais pačiais⁵¹ metais buvo išspausdintas ir kritiškas straipsnis „Naujojoje Romuvoje“, pavadinimu „Vokiečių pavojus“. Autorius Dr. V.Bartuška šįsyk neigiamai atsiliepia apie Vokietijos vadą.

Dr. V.Bartuška publikacijoje kaltina Hitlerio Vokietiją ekonominiu terorizmu, Klaipėdos krašto nuvokietinimu, Klaipėdos krašto laikraščių, organizacijų, bankų, valdžios finansavimu ir gudravimu apeinant kalipėdos statuto nuostatus. Taip pat tvirtina, jog vokiečių valdžią savo jaunuomenei įdiegė idėją „joti į rytus“, o tai yra Lietuva ir būtent vienintelis jos uostas. Drumsdami krašto ramybę, vokiečiai organizuoja Klaipėdoje hitlerizmą.

Klaipėdai panorus išvyti svetimtaučius, pasak autoriaus, šie ėmėsi keršto ir per spaudą pradėjo dergti lietuvius. Dr. V.Bartuška primena ir eilutes, kurias pats Hitleris užrašė savo veikale „Mein Kampf“ apie tai, kad rytuose Vokietijos laukia išganymas. Autorius net neabejoja, kad tai mintys apie užmojus uostamiestyje.

Kaltindamas Hitlerio užmačias, rašantysis nepamiršta ir pačių tautiečių, kurie visiškai nepadedą kovoti už lietuviškumo išsaugojimą Klaipėdoje, rašydamas, kad dauguma inteligentų leidžia vaikus į vokiškas mokyklas ir gimnazijas. Beje, straipsnyje yra gana kategoriški žodžiai Vokietijos pusėn: „Nepamirškime, kad ekonominės represijos – tai Vokietijos kasdieninė duona.“

Tuo tarpu 1933 metais „Naujoji Romuva“ išspausdina prezidento Antano Smetonos kalbą.⁵²

„Rusijoje – komunizmas, Italijoje – fašizmas. Tai du priešingi liberalizmui sąjūdžiai. Bet *„komunizmo kratosi kiti kraštai, nes jis naikindamas privatinę nuosavybę, užslegia asmens laisvę, žudo jo iniciatyvą ūkio ir kultūros kūryboje, gresia pasireikšti skirtingai pažiūrai, o religiją laiko, Markso mokslu sekdamas, apiumu, tariant nuodais“*⁵³. Fašizmas turįs daug teigiamesnių bruožų. Jis *„tik suvaržo kapitalizmą, palikdamas privatinę nuosavybę. Fašizmui svarbu ne kiek*

⁵¹ 1934 m.

⁵² J.Keliuotis. Tautos vado Antano Smetonos kalba. Naujoji Romuva, 1933m. gruodžio mėn.

⁵³ Ištraukos iš A.Smetonos kalbos.

*klausimas, kas yra tauta, kiek klausimas, kas ji turi būti.*⁵⁴ Fašizmas nedieviną kolektyvo ir neniekina asmens, kaip mano paviršutiniškai su juo susipažinę, bet stengiasi tuodu pradū darniau suderinti. Asmeniui duodamas pirmenybė. Į nacionalizmą Respublikos prezidentas žiūri gan kritiškai. Nacionalsocializmas agresyvus, jis „*skelbia fantastišką rasės tvoriją. Jis sakosi tepripažįstąs vokiečiais tuos, kurie esą vokiečių kraujo. Svarbu esą ne tiek kalba, kiek kilmė. Tuo tarpu vargiai rastum kur Europoje gryno kraujo tautą. Vokiečiai kaip tik esą labiausiai maišyta rasė: germanų, slavų, prūsų ir t.t. Bet tai nekliudo nacionalsocialistams, kad arijai, suprask, vokiečiai esą kaip ir Dievo parinktoji tauta, kuriai turinti būti pirma vieta žemėje.*“⁵⁵

„Naujoji Romuva“, kaip joks kitas lietuviškas leidinys, apie Hitlerį atsiliepia itin neigiamai. Kartais tai rašoma ne tiesiogiai apie diktatorių, bet apie jo politiką. Na, o visiems aišku, kas tą politiką užmanė. Taigi, kartais mintys, pasakytos netiesiogiai A.Hitlerio pusėn, gali būti interpretuojamos kaip jo kritika. Kad ir ilgos kalbos apie Klaipėdos krašto praradimą ir staiga pateikti paties Fiurerio žodžiai. Tiesiogiai Hitleris beveik niekur nebuvo kaltintas, nebent ironišku ar lakonišku pavadinimu, nusakant esmę, o į aplinkybes įsigilinant (o kartais ir ne) rašinio turinyje.

„Akademike“⁵⁶ pasirodo publikacija „Nauja Vokietijos studentų veiklos santvarka“, parašyta paslaptingo A.N.

Autorius rašo, kad Hitleris savo tikslo siekia visomis įmanomomis priemonėmis, pasitelkia į pagalbą ir studentus. Kitaip tariant, jis ugdo naująją kartą taip, kaip jam patogiau. Iš to, kaip jis sureguliuoja studentų mąstymą, galima spręsti apskritai apie jo įtikinėjimo galią. Jis nebijo pasirodyti juokingas masindamas studentiją. „Kitų kraštų studentams tos vokiškosios studentų organizacijų tradicijos, spalvos, špagos ir kita išrodo juokinga. Tačiau vokiečiams

⁵⁴ Ištraukos iš A.Smetonos kalbos.

⁵⁵ Ištraukos iš A.Smetonos kalbos.

⁵⁶ Akademikas. Nauja Vokietijos studentų veiklos santvarka. Nr. 3, 1934 02 15

studentams visa tai sudaro labai reikšmingą akademinio gyvenimo faktorių“, - rašo A.N. Pagal autorių, vokiečių studentai labai prisidėjo prie nacionalsocialistinio perversmo.

Tam, kad studentai dar tvirčiau laikytųsi nacionalsocializmo, juos drąsino ir pats fiureris. Po to, kai buvo išleista speciali nacionalsocialistų studentų konstitucija („Die Fachschulschaft“), Berlyno filharmonijoje A.Hitleris režė kalbą, kurioje gyrė studentus už iki tol teiktą pagalbą ir ragino bei drąsino veikti dar ryžtingiau. Naujieji studentų nuostatai buvo išleisti paties A.Hitlerio įsakymu.

Tai, kaip išsamiai nušviečiamas studentų judėjimas Vokietijoje, leidžia daryti išvadą, kad tai gali būti sektinas pavyzdys lietuvių tautai. Šiaip ar taip studentų nacionalsocialistų veikla interpretuojama kaip teigiama. Tačiau vis tik neaišku, kodėl straipsnio autorius pasirašė tik inicialais.

Kitame⁵⁷ – ketvirtajame – numeryje išspausdinamas M.Kavolio straipsnis „Klaipėdos politika“.

Iš autoriaus rašinio paaiškėja Hitlerio santykiai su galimais talkininkas. M.Kavolis rašo, kad Hitlerio požiūris į santykius yra realus ir jis netikės surasti provokiškų politikų svetur. Todėl tautas (būsimus sąjungininkus) gali suvienyti tik vieningas tikslas, kitaip tariant – bendras priešas Prancūzija. Taigi, galima teigti, kad M.Kavolio straipsnyje atsiskleidžia A.Hitlerio, kaip labai įžvalgaus ir, vėl gi, logiško politiko savybes.

⁵⁷ Akademikas. Klaipėdos politika. Nr. 4, 1934 03 01

3. HITLERIS IR ANTRASIS PASAULINIS KARAS

3.1 Teritorinė ekspansija ir pasipriešinimas

Su hitlerizmu buvo kovojama daug kur. Austrija, iš dalies perėmusi nacionalsocialistų kovos priemones, kaip atrodė, buvo galutinai sustabdžiusi hitlerizmo antplūdį, Čekoslovakijoje iš viso nepavyko jam įsivyrauti, nors ten ištisos vokiečių sritys apgyvendintos. Lenkijoje Graudenco mieste vokiškoji demonstracija buvo sutikta policijos šūviais. Iš viso ten visos iš Vokietijos jungo grįžusios provincijos buvo jau taip sulenkintos ir sulietos su metropolija, kad užsilikusiems vokiečiams buvo sunku svajoti apie hitlerizmo ugdymą.

Buvo atidengta ir uždaryta vokiškoji „Baltijos brolijos” sąjunga ir Latvijoje. Buvo vedamas ir energingas tardymas, kilo antivokiškos nuotaikos.

Vienu žodžiu, hitlerininkų mesti agresyvūs šūkių sukėlė atgarsio visose paliestose valstybėse. Mažai tepadėjo raminantieji Hitlerio pareiškimai – hitleriškoji akcija buvo tramdoma visur.

Estijoje tenykštė vokiečių mažuma perėjo nacionalsocializmo platformon, kur reikalingas pasidarė ir vietinis Führeris. Ir toks atsirado. Tai buvo dvarininkas von zur Muhlen’as, kuris garbino Hitlerį iš tolo, buvo nuvažiavęs net į Vokietiją, į audienciją pas tuo laiku dar N. S. A. partijos pirmininką, kuris jį ypatingai paveikęs. Tuomet jis gavęs Hitlerio palaiminimą ir grįžo į Estiją skleisti jo idėjų. Naujasis „Führeris” padarė plačių programinių pranešimų, pradėjo plisti gandai, jog estų „laisvės kovotojai” turi artimų ryšių su hitlerizmu, kad jie yra Hitlerio ir finansiškai remiami. Vokiečiai gyveno iliuzijose, jiems atrodė, kad kartu su „laisvės kovotojais” jiems pavyks valdyti Estiją. Tačiau estų „laisvės kovotojai”, nors ir turėdami programinių panašumų su vokiečių nacionalsocialistais, visuomet skelbė, kad Estija turi priklausyti estams. Tuo tarpu nacionalsocialistų siekiai buvo, kad visi kraštai, kur yra vokiečių mažumos, turi priklausyti Vokietijai. Taigi, kol Hitleris dar neatėjo, vokiečiams buvo sudėtinga siekti užsibrėžtų tikslų, pasirodė, jog Estija dar tebebuvo valdoma estų.

Apie estų kovą su hitlerininkais rašė „Naujoji Romuva“ 1933m.⁵⁸ Hitlerio veikla spalvinama tamsiomis spalvomis, pasakojama apie tai, kaip tramdomi A.Hitlerio politikos šalininkai. Neigiamame kontekste pateikiama ir vokiečių nacionalsocialistų žodžiai: „Kad ir kaž kaip ją slėptum – ji vis lenda, lyg yla iš maišo: - visi kraštai, kur yra vokiečių mažuma, turi priklausyti Vokietijai; Vokietijos ateitis: ryta; Vokiečių kultūros, o vėliau ir valstybės riba – už Narvos⁵⁹!“⁶⁰. Hitlerininkų šūkiu vadinami agresyviais, o pats Hitleris apibūdinamas kaip bejėgis, mat jo nuraminamieji pranešimai visai nepadėjo, hitlerininkai vis dar tramdomi. Rašoma ir apie tai, kokiais būdais kovojama su vokiečiais Austrijoje, Čekoslovakijoje ir Lenkijoje: tai demonstracija šūviais pasitinkama, tai rengiami „energingi“ tardymai.

Publikacija labai kritiška vokiečių atžvilgiu. Tai reiškia „Naujosios Romuvos“ antipatiją ir pačiam Hitleriui. Vien jau tai, kaip vaizdingai pasakojama apie kaimynų estų laimėjimą tramdant hitlerininkus, rodo, kad ir lietuvių hitlerininkams ramybės neturėtų būti.

Tiesa, apžvelgiami ir straipsniai, spausdinti „Lietuvos Aide“, „Trimate“. Šiame komentare pamokslaujama apie lietuvių, Klaipėdos kraštą ir prašoma „sutramdyti vokiečių terorą“, kalbant apie Klaipėdos krašto nuvokietinimą.

Vokietijos valdžia ir jos sukurta Vokietijos rytų sąjunga be paliovos skelbė Klaipėdos iridendą ir naujų žemių rytuose užgrobimą. Vokiečių jaunimo tarpe buvo labai stiprus užsidegimas – „mes norime joti į Rytus“, dainuodavo jie. Vokietijos iridenda, jos nesilaikymas nei minties, nei sutarčių su Lietuva per ištisus pokario metus galutinai privertė Lietuvos valdžią atsargiau elgtis su Vokietijos piliečiais Lietuvoje, kurie užimdami valdiškas vietas, drumstė krašto ramybę ir organizavo hitlerizmą. Lietuvos valdžia nutarė elgtis taip, kaip kad patys vokiečiai pasielgė su svetimtaučiais: išvyti svetimtaučius iš Lietuvos. Vokietijai toks Lietuvos žingsnis labai nepatiko. „Kumštis – tai amžinas

⁵⁸ Estų hitlerininkus sutramdžius. Naujoji Romuva, 1933 m. nr.12

⁵⁹ Narva - miestas šiaurės rytų Estijoje, Rusijos pasienyje, Narvos upės dešiniajame krante, priešais Rusijos miestą Ivangorodą.

⁶⁰ Pagrindinė vokiečių nacionalsocialistų tezė.

Vokietijos argumentas. Jėga prieš teisę – tai jos amžių obalsis. Sutarčių nepaisymas – tai jos nelaimių šaltinis. Vokietija nieko nepamiršo ir nieko neišmoko. Kryžiuočių ainiai supyko, kad jų galybė rytuose pradėjo braškėti, kad Rusija, Suomija, Estija, Latvija ir Lietuva galutinai praregėjo, ko nori rytuose germanai ir Hitlerio Vokietija”⁶¹, - rašė to meto spauda. Ne be reikalo Hitleris savo knygoje „Mein Kampf” kalbėjo apie Vokietijos išganymą, įvyksiantį rytuose. Jo įgaliotinis Hugenbergas Londono konferencijoje prašė Vokietijai laisvų rankų Pabaltyjyje ir Rusijoje. Hitlerio jaunimas ne juokais norėjo joti į rytus.

Didžiausias Vokietijos genijus Goethe vieną kartą, rodydamas pasaulio žemėlapi valstybės patarėjui von Muller, pasakė: „Vokiečiai nuostabiai yra panašūs į kiniečius”. Dėl ko? Dėl to, kad ir vieni, ir kiti daugiau garbina raidę, negu dvasią. Vieni jų savo dvasią nuodija opijumi, o kiti alumi. Net Cezaris yra sakęs, kad germanai dienų dienomis siurbia gėrimą, pavadinimu meth. Mūsų tauta purtosi panašių tipų ir jų kultūros. Mes patartume mūsų kaimynams savo gyventojų miesčionių perteklių pasiūsti Kinijon, kur milijonai žmonių miršta kasmet nuo opijumo ir kur yra puikios vietos kolonizacijai. Tokiu būdu gal netgi galėjo būti sėkmingai išspręstos hitleriškos himleriškos Vokietijos problemos.

Dr. V.Bartuška 1933 metų „Naujojoje Romuvoje“⁶² straipsnyje kiek piktai atsiliepia apie naująjį Vokietijos vadovą. „Vokietija pasižymi solidarumu. Atsiradus naujiems lozungams ir vadui, jinai paklusni eina paskui jį. Net užsienyje gyvenantieji vokiečiai klauso jo balso“, - stebisi autorius. Paskui jis aptaria Klaipėdos rinkimų peripetijas, spėlioja, kas galėtų laimėti.

Tais pačiais metais, taip pat „Naujosios Romuvos“ išspausdintoje publikacijoje⁶³ Lietuva įvardijama kaip turinti problemų su Hitlerio šalininkas. Taip pat skundžiamasi Vokietijos nesąžiningumu toje situacijoje, kai, pažeidžiant

⁶¹ Vokiečių pavojus. Naujoji Romuva, 1934 m., nr.1

⁶² Dr. V.Bartuška. Hitleris ir Klaipėdos rinkimai. Naujoji Romuva, 1933 m. nr.7

⁶³ Klaipėdos enigma. Naujoji Romuva, 1933m. nr.8

Voldemaro sutartį, buvo padidinti muitai visiems į Vokietiją eksportuojamiems gyvuliams. Ryškiai kritikuojama tuometinė Klaipėdos situacija, o autorius Dr. V.Bartuška bando įtikinti, kad lietuviai yra išnaudojami. Išvada, kuri pirštūsi „Naujosios Romuvos“ skaitytojui viena: Hitleris ir jo parankiniai yra tikri išnaudotojai ir skriaudžia niekuo neprasikaltusius lietuvius. Arba: Hitleris padarytų bet ką, net užliptų ant galvos, kad tik pasiektų savo tikslą. Lietuva – tik vienas iš daugybės žaislų fiurerio rankose.

Tą diktatorius, žinojo ir pats. „Apie ypatingą lengvumą sprendžiant problemą dėl Lietuvos Klaipėdos krašto perdavimo Vokietijai Hitleris pasakė: „Dabar mes, tarp kitko, tvarkome tokią smulkmeną. Jūs žinote pasakėčią apie dramblių ir pelę, kur dramblys mažą pelytę lyg tarp kitko sumindžioja? Tai gamtos dėsnis – stipresnis praryja silpnesnį.“ Prisijungusi Klaipėdos kraštą, Vokietija padarė dar vieną šuolį į rytus“, - rašoma knygoje „Knyga apie Hitlerį“.⁶⁴

Tuo tarpu „Akademikas“⁶⁵ rašo apie baimę. Tekste tvyro karo baimė. Autorius, kad tai visos žmonijos krizė, o hitlerizmas – visa graiunanti jėga. Savo straipsnyje M.Jonaitis pateikia istorikų, psichologų svarstymus apie tuometinę padėtį. Susiklosčiusi situacija kaltinama dėl neklestinčio mokslo. Taip pat teksto autorius kritiškai vertina A.Hitlerio politiką ir hitlerizmą prilygina rasizmui, tačiau nurodo, kad hitlerizmas/rasizmas turi aiškią vieningumo kryptį, o nerimastį dėl karo įvardija kaip žmonijos vieningumo jausmo ilgesį. Galima daryti išvadą, kad M.Jonaitis mato teigiamą karo pusę, nes tik tokie įvykiai, pasak autoriaus, yra priemonė žmonijai tobulėti. Karas, kaip teigia rašantysis, natūralus procesas ir tiek karas, tiek nerimastis prieš jį, turi paslėptą prasmę. Analizuodamas situaciją, M.Jonaitis parašo ir savo spėjimus, kaip viskas atrodys po tautų tarpusavio kovų: bus daugiau darbo (daugiau dirbs moterys, padidės našumas), atsiras visokio mašinizmo, gyvenimas susinormalizuos. Taigi, šitaip vardindamas karo plusus, autorius pateisina ir patį Hitlerį, karo provokatorių. Tarsi Hitleris būtų šviesulys, skatinsias žmoniją iš pradžių sugriauti, o po to pastatyti naują, šviesesnę ir geresnę gyvenimą.

⁶⁴ H.Elerle, M.Uhl. Knyga apie Hitlerį. Vilnius. 2007m. 91p.

⁶⁵ M.Jonaitis. Nerimastis. M.Jonaitis. Akademikas, nr. 12. 1933 10 01

Prieš kelis mėnesius iki pasirodant šiam baimės persmelktam straipsniui, mokslinis žurnalas „Akademikas“ viršelį buvo papuošęs įtaigia iliustracija⁶⁶.

Paveiksle matyti pasaulis (gaublys), žmogus uždėjęs ranką ant atverstos knygos, saulė, kurią, atrodo, laiko žmogus, o saulės viduryje – svastika. Manychiau šios iliustracijos potekstė – Nacionalsocializmas klesti, nes žmogus (žmonija) jį palaiko. Taigi, Hitleris kovoja, nes žmonės (t.y. vokiečiai, nes kiti, pasak A.Hitlerio, nelabai panašūs į žmones, žemesnė rasė) yra su juo ir už jį.

Kalbant apie Klaipėdą, Vokietijos interesus šiuo klausimu jau senokai buvo aiškus. „Šio⁶⁷ krašto kultūros reiškinių bent ligi šiol domėdavosi daugiausia vokiečiai: tad ir nesiskuskime rankas sudėję, kad germanizavimas ten žengia sparčiai pirmyn. Apie juos jie turi prirašinęję ir vis teberašlinėja begales tendencingų tomų, pretenduojančių kartais į moksliskų veikalų rangą, bet tepasiekiančių dažniausia tik lygmenį nešvankių brošiūrpalaiikių, kurie visi, bendrai paėmus; mums gali tik parodyti, kur nuveda Burckhardto⁶⁸ turimas galvoj nesąžiningas duomenų panaudojimas.“⁶⁹

Lietuviškoje spaudoje kalbama ir apie prarastą galimybę apsaugoti tiek Klaipėdos kraštą, tiek neutralumą.

„Prieš Hitlerio įsigalėjimą Vokietijoje Pabaltijo valstybių spauda pradėjo kelti du klausimus: Pabaltijo valstybių neutralumą ir Pabaltijo Valstybių Sąjungos reikalą. Pirmasis klausimas griežtai išgaravo, nes sprendžiant neutralumo klausimą reikia turėti valstybių, kurios laiduotų tą neutralumą. Kadangi tokių valstybių nėra, arba jei esančios didžiosios kaimyninės valstybės to neutralumo nenori – tai tas klausimas užleido vietą antrajam. Bet vėl nepasisekimas: Lietuva griežtai pasisako neisiant į tokią Pabaltijo Sąjungą, kuriai diriguotų Lenkija.“⁷⁰

⁶⁶ Akademikas, nr.1, 1933 01 20

⁶⁷ Klaipėdos

⁶⁸ Burckhardtas – 19a. šveicarų tyrinėtojas, keliautojas, istorikas.

⁶⁹ J.Liaudanskis. Klaipėdos fronte nieko naujo. Naujoji Romuva, 1933 m. rugsėjo mėn.

⁷⁰ Pabaltijo sąjungos problema. Naujoji Romuva, 1933 m. gegužės mėn.

„Visa Japonijos, Vokietijos ir Italijos užsienio politika yra perdėm agresyviško pobūdžio“, - 1937 metais rašė „Kultūra“⁷¹.

Čia aptarinėjamas ir nacionalistinės Vokietijos keturmetis. Straipsnyje neigiamai vertinama nacionalsocialistų politika. Sakoma, kad „Per tuos ketverius metus, kaip žinoma, į Vokietiją buvo importuota žaliava ginklų pramonei, ir vartojimo pramonei nebepakanka devyžu⁷².“ Pasakojama apie tai, kaip vokiečiams brukama net kokią duoną rinktis, mat jei bus valgoma juoda, tai jos pakaks, o jei balta – ne. Atsisakydami baltos duonos vokiečiai „padeda valstybei išmaitinti tautą“. Autorius šią situaciją vertina kaip „katastrofinę“ ir kaltina keturių metų planą. Straipsnyje minima ir tai, kad sviesto krautuvėse nusidriekusios ilgiausios eilės ir tai „primena baisiuosius karo ir infliacijos laikus“.

Kalbant apie materialinę gerovę, padėtis vertinama labai neigiamai. Autorius pateikia daug skaičių, lyginimų procentais. Galima sakyti, kad vertinimas nėra labai šališkas. Tiesa, tam tikri vartojami žodžiai atskleidžia ironišką autoriaus požiūrį į susidariusią situaciją, nejaučia užuojautos vokiečiams ir smerkia ne konkrečius asmenis, o pačią politiką, keturmečio planą. Prie publikacijos pateikiama ir karikatūra, kurioje vaizduojami alkani tiek prancūzai, tiek vokiečiai. Iš to galima spręsti, kad karas apskritai smerkiamas, kaip reiškinys. Tai išduoda Lietuvos norą stebėti jį tik iš šalies, nes bet kuriai valstybei gali baigtis tuo, kuo Vokietijai ir Prancūzijai – nuosmukiu. Apžvalgą rašęs asmuo pastebi nuosmukį ne tik buityje, bet ir kultūroje, moksle, mene, spaudoje. Dėl tokių pasekmių kaltinamas tas pats keturmečio planas, taigi, ypač Hitleris, tai – jo planas. Rašantysis ironiškai tvirtina, kad vienintelė tikrai klestinti pramonės šaka – militarizmo.

Kita vertus, autorius pastebi ir šviesią reikalo pusę: jei ne karas, Vokietija nebūtų išsivadavusi iš galybės Versalio sutarties nuostatų ir atsikratydama kitų, jai nenaudingų sutarčių. Vis tik autorius vengia kategoriškumo, savo požiūrį

⁷¹ Agresoriai siaučia. Kultūra, 1937 m. nr.7

⁷² Devizos [pranc. devises] mokėjimo priemonės tarptautiniams atsiskaitymams.

paslepia tarp eilučių ir parodo, kad Lietuva turėtų kiek prisibijoti didžiosios Vokietijos įtakos mažesnėms valstybėms, tame tarpe ir Lietuvai.

„Dienoje“⁷³ yra parašytas toks sakinys: „Prancūzų spauda pabrėžia, kad pirmą kartą savo kalbose nesiūlė jokių derybų. Jis diktuoja. Jis neprašo, bet reikalauja.“ Labai svarbi mintis, norint pažvelgti į tai, kaip savo, kaip vadovo bruožus tobulino diktatorius. Iš sakinio matyti lietuvių vertinimas ir palyginimas su praeitimi. Prielaida: anksčiau Hitleris buvo linkęs tartis, ieškoti kompromiso, bet dabar jo tonas pasikeitė. Dabar jis terorizuoja, jei negauna, ko nori.

Visas straipsnis paremtas prancūzų spauda, kuri, neatrodo, kad būtų be galo piktai rašiusi apie Hitlerį, nors kartą apie Prancūziją šis yra sakęs, kad tai valstybė – amžina priešė. Čia tik išdėstoma, ką Hitleris sakė savo kalboje. Aišku, neapseita be skambių žodžių – grasino, karo sąjunga, nedraugingas tonas.

Ypatingai įdomi žinutė yra išspausdinta 1938 metų rugsėjo mėnesio „Dienoje“⁷⁴.

Tai – labai teigiama publikacija apie Hitlerį, atskleidžiant pačias geriausias jo savybes. Fiureris apibūdinamas kaip darboholikas. Publikacija kiek primena bulvarinio tipo pasakojimą, nes nuodugniai aprašytos įvairios, o svarbiausia, liaudį dominančios detalės: kada Fiureris keliasi, kada gula, ką valgo, su kuo telefonu bendrauja, kur eina pasivaikščioti, ir plus prie šių teigiamų dalykų, visa tai vyksta karo įkarštyje. „Diena“, skirtingai nuo „Naujosios Romuvos“, rašo kur kas objektyviau, vengia komentuoti ar vertinti situaciją. Daug remiasi užsienio spauda, todėl kartais juntamas svertas į vieną ar kitą kariaujančią pusę.

Birželio 26 – osios „Dienos“⁷⁵ numeryje vaizdingai išdėstoma žydų persekiojimo strategija. Kuo smarkiau pažeminti juos, neleisti užsidirbti pinigų pragyvenimui, diskriminuoti visose srityse. Stengtasi priversti juos dirbti juodus darbus ir taip paskatinti jų pabėgimą iš šalies. Žinutėje minima ir tai, kad pradėti žydų persekiojimai Austrijoje.

⁷³ Hitleris grasino Europai. Diena, 1938 02 27.

⁷⁴ Kaip Hitleris dirba krizės dienomis. Diena, 1938 09 03

⁷⁵ Nauja žydų persekiojimo banda Vokietijoje. Diena, 1938 06 26.

Dar vienas reportažas „Dienoje“⁷⁶, skirtas, berods, išaukštinti Hitlerį yra apie kelionę į Italiją. Įprastu (vaizdingu) „Dienai“ stiliumi nupiešta Hitlerio kelionė į Romą. Tiesa, neapsieita ir be arogantiško diktatoriaus elgesio pavyzdžių, kaip jis miniai mojuodavo tik pro langą, nesugebėdavo iki lauko išeiti. Mėginta atvaizduoti šio vado garbinimo masiškumą. Vėl gi atsiskleidžia jo charizma ir galybė valdant. Be abejonės, ir jo pasigėrėjimas savo galybe.

Kol „Diena“ pranešinėja karščiausias, skaitytojų smalsumą tenkinančias naujienas, žurnalas „Kultūra“⁷⁷ aptaria artėjantį karą. Trumpas, bet tiesmukas svarstymas apie karą ir taiką. Kaltinama Vokietija, kuri vadinama tūlų vastybe, norinčia įsigyti hegemonijos, vyrauti ir slėgti silpnesniuosiu, persekioti tautines mažumas. „Per daug aiškiai iš už deklaracijų kyšo bausis, ginkluotas imperializmo kumštis“, - teigiama straipsnyje. Kalbama ir apie ginkluotą taiką, kuri pavojinga. Matyt, niekas nesitikėjo, kad kartą kaip reikiant Vokietiją apginklavęs jos vadas, norėtų net ir taikos atveju ją nuginkluoti.

Užjaučiama ir Čekoslovakija, išduota ir apleista sąjungininkų bei apsupta galingų agresorių; tauta išniekinta, apipurvinta ir skaudžiai sužalota. Taip įvertintas Hitlerio noras apjungti visus vokiečius į vieną valstybę.

Nuo ketvirto dešimtmečio Klaipėdos krašto provokiška periodika buvo finansuojama Prūsijos vyriausybės. Finansinę padėtį diktavo Vokietija – ji tuėjo finansinių susitarimų su Lietuva, kuriuos nutraukus Lietuvoje būtų labai sunki padėtis, todėl 1938 metais Lietuvos valdžia panaikino cenzūrą Klaipėdos krašte. Vokietijos valdžia darė nuolaidas Klaipėdos krašto ūkininkams, todėl šio krašto gyventojai teikė pirmenybę vokiečių valdžiai. Klaipėdos krašto gyventojų ekonominės simpatijos buvo nukreiptos į Vokietiją. Klaipėdos kraštą valdė gubernatorius, Klaipėdos seimelis ir tai sustiprino atskirimo nuo Lietuvos jausmą.

⁷⁶ Hitlerio kelionė į Romą. Vokietijos – Lenkijos karas. Diena, 1939 09 03.

⁷⁷ Pasaulis tarp taikos ir karo. Kultūra, nr.9 (177) 1938 m.

1926 metais Lietuvos vyriausybei buvo pasiūlyta paremti lietuviškos periodikos spausdinimą uostamiestyje⁷⁸, bet Lietuva nesutiko.

1933 metais Klaipėdos krašte pradėti leisti lietuviški laikraščiai, bet tai jau buvo per vėlu, nes žmones domino vokiška spauda.

3.2 Hitleris karo pradžioje

Kartais to meto spaudoje galima aptikti hitleriškos himleriškos Vokietijos neakivaizdžią sąvoką ir iš dalies tai galėtų būti tiesa. Henrikas Himleris yra pavadintas ir dešiniąja Adolfo Hitlerio ranka. Jau 1929 m. Himleris paprašė Hitlerio leisti organizuoti prie partijos specialiąsias disciplinuotas, uniformuotas dalis, kurios turėjusios sudaryti Hitlerio asmeninę gvardiją. Himleris nepasitikėjo policiniais kareiviais. Taigi, Himleris pradėjo darbą su vienuolika vyrų, kurie ir buvo „specialių dalių“ pionieriai, kurie 1934 m. pirmąkart ir 1938 m. antrąkart išgelbėjo Hitlerį ir jo režimą. Kuomet Hitleris galutinai gavo Vokietijos vairą, partijos nariai tuojau pat buvo paskirti į aukštus postus. Himleris tapo Miuncheno policijos šefu, nors reikia pripažinti, jog už visas jo pastangas tokia vieta jam buvo per menka. Hitleris Himlerį laikė per daug drąsiu opozicionieriumi, tačiau labai atsargiu ir abejingu. Himleris ypač nekentė komunistų ir žydų. Jis suprato, kad komunistų ir žydų negalima sunaikinti gatvėse, todėl tam reikalingos koncentracijos stovyklos.

Taigi, už nuopelnus naikinant žydus, Hitleris paskyrė Himlerį Bavarijos policijos viršininku, o automatiškai ir visos Vokietijos policijos viršininku.

Vokietijos kancleris Hitleris⁷⁹ paskelbė tokį įsakymą kariuomenei:

„Lenkų valstybė atsisakė priimti mano pasiūlytą taikingą kaimyninių santykių išsprendimą. Vietoje to Lenkija šaukėsi ginklo. Lenkijoje gyvenantys

⁷⁸ Išpirkti spaustuvės „Rytas“ akcijas, už tai gaunant didelę nuolaidą lietuviškų leidinių spausdinimui.

⁷⁹ 1939 m. rugsėjo 1 d.

vokiečiai persekiojami kruvinu teroru, varomi iš savo namų ir ūkių. Visa eilė didžiai valstybei nepakenčiamų sienos sulaužymų rodo, kad lenkai nėra linkę gerbti Vokietijos sienų. Tokiems išdidumo manijos veiksams pasipriešinti man nelieka kitos priemonės, kaip nuo dabar jėgai pasipriešinti jėga. Vokiečių kariuomenė kovą už atgimusios tautos garbę ir gyvybines teises ves su kietu pasiryžimu. Aš laikiu, kad kiekvienas kareivis, prisimindamas didžiąsias amžinos vokiečių kareivybės tradicijas, vykdys savo pareigą iki paskutiniųjų. Tepasilieka visuomet ir bet kurioje padėtyje jūsų sąmonėje, kad jūs esate Didžiosios nacionalsocialistinės Vokietijos atstovai. Tegyvuoja mūsų tauta ir mūsų valstybė“.

Hitleris kalbėjo 45 minutes ir pareiškė, kad skelbia Lenkijai karą. Iš vakarų valstybių Hitleris nieko nereikalavo ir ateityje neplanuoja reikalauti. Netgi Italijos pagalbos jam nereikėjo. Su Lenkija Hitleris žadėjo susitvarkyti savomis jėgomis, taip pat žadėjo gerbti neutralių valstybių neutralumą iki tol, kol jis nebus kitų pažeistas, taip pat nekovo prieš moteris ir vaikus. Taigi, Hitleris buvo pasiruošęs aukoms, kaip jis pats sakė, taikos labui.

A. Hitleris veikale „Mano kova“ paskelbė Vokietijos nacionalsocialistų partijos (NSDAP) tikslą sujungti visus vokiečius į vieną valstybę. Pasak Hitlerio, „Vokiečių tauta neturi jokios moralinės teisės vykdyti kolonijinę politiką, kol jos sūnūs (t. y. po platumą pasaulį išsibarstę vokiečiai) nėra suvienyti į vieną valstybę“⁸⁰. Vokietijos NSDAP programoje skelbiama: „Visi, esantys vokiško kraujo, nesvarbu, ar jie šiandien gyvena valdomi danų, lenkų, čekų, italų ar prancūzų vyriausybių, turi būti prijungti prie Trečiojo reicho. (...) Mes neatsisakome nė vieno vokiečio Sudetuose, Elzase-Lotaringijoje, Lenkijoje, Austrijoje.“⁸¹ Prieš Antrąjį pasaulinį karą Baltijos šalyse, kaip ir daugelyje kitų Europos šalių, gyveno nemažos vokiečių bendruomenės: Lietuvoje daugiau nei 90 tūkst. (vien Klaipėdos krašte – 60 tūkst.), Latvijoje – 75 tūkst., Estijoje – 30 tūkst. Vokiečių

⁸⁰ Nacionalsocializmas. Naujoji Romuva, 1934 m., nr. 1

⁸¹ D. Stankūnas. Nacionalizmas ir militarizmas. Akademikas, 1936 m. gruodžio 15d. (nr. 20)

Baltijos šalyse 1933 m. pradėjusios veikti nacionalsocialistinės organizacijos vokiečių bendruomenėje skleidė nacistinę ideologiją ir propagandą, ragino priešintis Baltijos šalių vidaus tvarkai, o tikrąją savo tėvyne laikyti Vokietiją. Nacistai, vykdydami Vokietijos valią, 1934 m. rengė sukilimus, kurių siekis buvo destabilizuoti politinę padėtą Baltijos šalyse.

Apskritai tiek Lietuvos, tiek ir Europos spauda nemažai dėmesio skyrė Hitlerio gyvenimui, buvo netgi vaizduojama jo darbo diena ir pasiaukojimas darbui. Londono laikraščiai rašė, jog domisi ne vien tik diplomatinėmis notomis ir pasitarimais, bet ir ta aplinka, kurioje buvo sprendžiami karo ir taikos klausimai. Toliau minima⁸², jog darbo diena Hitleriui prasideda labia anksti. Hitleris retai kada gulti eidavo anksčiau 4 – 5 valandos ryto. Krizės laikotarpiu jis neapleisdavo kanceliarijos rūmų. Ten vykdavo visi svarbiausi posėdžiai, pasitarimai ir priėmimai. Dažniausiai Hitleris tardavosi su Ribentropu ir su Vokietijai draugiškų šalių diplomatais. Vėlai naktį, kai jau oficialūs pasitarimai ir priėmimai pasibaigdavo ir visi tarnautojai išeidavo, tada pas Hitlerį ateidavo Geringas, kuris gana ilgai užsibūdavo, nes visi svarbūs klausimai būdavo pakartotinai svarstomi. Dažnai tuose naktiniuose pasitarimuose dalyvaudavo ir Ribentropas.

Nors naktimis Hitleris beveik nemiegodavo, tačiau jau 7 ryto jis sėdėdavo prie savo rašomojo stalo. Jo pusryčiai būdavo pieno stiklinė ir keletas vaisių. Pietums ir vakarienei Hitleris skirdavo tik 20 minučių. Anglų spauda stebėdavosi, kad neatsižvelgiant į tokį nežmoniškai įtemptą darbą Hitlerio veide nesimatydavo nuovargio. Vienintelis jo poilsis buvo pusės valandos pasivaikščiojimas Valstybinės Kanceliarijos sode. Bet ir tų pasivaikščiojimų metu Hitleris dažniausiai nebūdavo vienas. Su juo kartu būdavo tie patys Geringas arba Ribentropas arba kuris nors iš karo vadų. Taigi ir pasivaikščiojimų metu būdavo svarstomi tie patys klausimai.

⁸² Kaip Hitleris dirba krizės dienomis. Diena, 1938 09 03

Dienos metu Hitleris daug kalbėdavosi telefonu su Vokietijos atstovais visuose kraštuose, ypač dažnai su Londonu ir Paryžiumi, buvo ir tiesioginė linija su Dancigu.

Užpuolęs Lenkiją, Hitleris pasiuntė telegramą Dancigo nacionalsocialistų vadui Forsteriui, kurioje sveikino laisvojo Dancigo miesto proklamaciją ir sugrįžimą į Vokietijos reichą. Taip pat Hitleris dėkojo visiems Dancigo vyrams ir moterims už ištikimybę, kurią jie esą išlaikę per daugybę metų. „Didžioji Vokietija sveikina Jus visa širdimi. Įstatymas apie Dancigo prijungimą prie reicho bus tuojau įvykdytas. Aš skiriu jus Dancigo krašto civilinės valdžios viršininku”, - rašė Hitleris telegramoje Forsteriui.

Br. Kazlausko publikacijoje „Kelias į karą“⁸³. nagrinėjamos karo priežastys. B.Kazlauskas pateisina Vokietiją, sakydamas, kad toks elgesys ne tik natūralus, bet ir tai, ko buvo galima tikėtis. Autorius akcentuoja, kad prarastos žemės – pagrindinis aspektas, dėl kurio pradėta kariauti. „Lenkija gavo vadinamąjį Lenkijos koridorių, kuris atskyrė Rytų Prūsiją nuo Vokietijos ir kuris buvo viena iš tiesioginių karo priežasčių.“⁸⁴ Tuo tarpu Dancigas, kuris buvo paskelbtas laisva valstybe ir kuriam buvo uždėta dvigubą (Lenkijos ir Tautų Sąjungos) protektoratą⁸⁵, minimas kaip pagrindinė karo priežastis.

Hitleris įvertinamas kaip gelbėtojas, išvadavęs Vokietiją nuo įsipareigojimų, numatytų Versalio sutartyje. Pabrėžiamos Hitlerio, kaip puikaus stratego savybės ir jo veiksmai įvardijami kaip labai logiški. Šitoks apsiginklavimas, koks įvyko į valdžią atėjus Hitleriui, buvo tik priemonė išsivaduoti iš versalio sutarties. Autorius svarsto, ar įmanoma buvo išvis nekariauti. Bet kokią taikią galimybę Br. Kazlauskas atmeta, sakydamas, kad to neleistų vokiškas prestižas, išdidumas ir

⁸³ Br. Kazlauskas. Kelias į karą. Židinys, 1939 m. 8 – 9 nr.

⁸⁴ Br. Kazlauskas. Kelias į karą. Židinys, 1939 m. 8 nr.

⁸⁵ Protektoratas [šprotektorius - gynėjas, globėjas] 1. valstybės priklausomybės forma - stipri valstybė per savo rezidentą tvarko silpnesnės šalies užsienio politiką ir kontroliuoja vidaus politiką; 2. valstybė, patekusi kt. valstybės priklausomybėn; 3. Anglijos (1653-59) valdymo forma - iki gyvos galvos išrinkto lordo protektoriaus vadovavimas respublikai.

didžiulės valstybės statusas. „Tad šis karas yra logiška įvykių raidos ir valstybių interesų susikirtimo išdava.“⁸⁶

Šis straipsnis lietuviškoje spaudoje išskirtinis tuo, kad tekste nėra emocijų, pasiremta galybe faktų, objektyviai aprašomi įvykiai. Tačiau pateikiamos išvalgos, galimos priežastys, išnagrinėjama daugybė galimybių.

Kitame to paties autoriaus straipsnyje „Pabaltijo tarptautinės padėties teisinis – politinis atžvilgis“⁸⁷ publicistas vėl vertina įvykius kaip logiškus. Straipsnyje jis cituoja Hitlerio kalbą, pasakytą balandžio 28 dieną Reichstage. A.Hitlerio kalbos ištraukose gausu teigiamų žodžių apie Lietuvą ir kitas Pabaltijo valstybes. Džiaugdamasis dėl Lietuvos – Vokietijos sutarties nepulti vienai kitos, Br. Kazlauskas automatiškai pateikia teigiamą Fiurerio paveikslą.

Publikacijoje taip pat aptariamos A.Hitlerio viltys ekonomiškai bendradarbiauti su Lietuva. „Tas žymiai sustiprino Baltijos valstybių tarptautinę padėtį ir jų vakarų sienų saugumą, nes Vokietijos pasižadėjimas nepulti buvo tolygus šių valstybių vakarų sienų saugumo garantijai.“⁸⁸ Taigi, autoriaus džiaugsmas dvigubas, ir šiame tekste, priešingai nei praeitame, teigiama emocija aiškiai matoma, o A.Hitlerio veiksmai ypač logiški.

Tuo tarpu nežinomo autoriaus straipsnyje, pavadintame „Čekoslovakijos žuvimas ir Klaipėdos atskyrimas nuo Lietuvos“⁸⁹ išryškinama prievarta dėl prievartos, o ne dėl konkretaus tikslo. Labai kritikuojamas Klaipėdos atskyrimas nuo Lietuvos. Autorius teigia, kad Vokietijai tai – lašas jūroje, kai tuo tarpu Lietuvai Klaipėda – labai reikšmingas objektas jau vien dėl to, kad tai – vienintelis uostas ir priėjimas prie jūros. Tiesa, parašoma ir tai, kad kraštas jau buvo suvokietėjes, todėl kaip ir paaiškinama, kodėl jis atskirtas. Jau anksčiau lietuviškoje spaudoje minėta, kad A.Hitlerio tikslas – prisijungti visas žemes, kur yra vokiečių, ne tas, kurios kažkada priklausė Vokietijai, o tas, kur dalis gyventojų – vokiškai kalbantys žmonės. Neabejotinai, autoriaus nuomonę

⁸⁶ Br. Kazlauskas. Kelias į karą. Židinys, 1939 m. 8 nr.

⁸⁷ Br. Kazlauskas. Židinys, 1939 m. 10 nr.

⁸⁸ Br. Kazlauskas. Židinys, 1939 m. 10 nr.

⁸⁹ Čekoslovakijos žuvimas ir Klaipėdos atskyrimas nuo Lietuvos. Židinys, 1939 m. nr.6

paveikė Klaipėdos netektis. Kitaip straipsnis panešėtų į anksčiau publikuotus „Židinyje“.

Tuo tarpu savaitraštis „Diena“⁹⁰ išspausdina Hitlerio kalbą⁹¹, pasakytą per radiją. Svarbiausias dalykas, akcentuojamas rašinyje – Hitlerio karingumas ir atkaklumas. Čia minima tai, kad karo fronte Hitleris, kaip ir privaloma „tikram vadui“ – į mūšio lauką eis pats pirmas. Žinoma, bet kokios valstybės vadovui naudinga žingsnis kiek galima suartėti su liaudimi, ypač žinant, kad liaudį (ypač žemesnius ir ūkininkų sluoksnius) ir jų simpatijas Hitleris pavergė daug sunkiau. Savo pareiškimu, kad kausis pats pirmas, jis pademonstravo ne tik narsą, bet įkvėpė kitus kereivius bei parodė, kad nėra niekuo geresnis už juos, tiesiog žmogus, kuris jiems vadovauja, bet aukštesnis? Jokių būdu.

„Židinys“ spėlioja karo eigą, nagrinėja pirmuosius – staigiuosius – Hitlerio ėjimus ir strategiją, pasiremdamas generolo von Metzcho veikalu „Karo politika“. „Iš pačių vokiečių karo ekspertai savo paskutiniuose raštuose su dideliu įsitikinimu neigia staigios pergalės galimumą. Generolas von Metzchas savo knygoje „Karo politika“ aiškiai sako: „Mes netenkame visų laimėjimo šansų, jei negalime veikti netikėtai. Niekuomet mes neviršisime skaičiumi... Bet nereikia per daug vertinti ir strateginio netikėtumo reikšmės. Galimi pasisėkimai pradžioje jokių būdu negarantuoja galutinės pergalės.“⁹²

Akademinės bendruomenės nariams skirtas leidinys „Akademikas“⁹³ rašinyje „Vokiečių studentijos organizacija ir uždaviniai“ pasakoja apie studentus Vokietijoje. Nagrinėjant Hitlerio atvaizdą nepriklausomoje Lietuvos spaudoje ši publikacija svarbi. Studentai – buvo dalis Hitlerio politikos idėjos. Jis tikėjosi prisijaukinti kuo daugiau jaunimo, kurie galėtų kariauti, o vėliau, Vokietijai atgavus jai priklausomas žemes ir jose gyvenant vien tik vokiečiams, tai taptų stipri tauta, stipri bendruomenė.

⁹⁰ Diena. 1939 09 03

⁹¹ Vokietijos Lenkijos karas. Hitlerio kalba per radiją. Diena, 1939 09 03.

⁹² Vokiečių alternatyva: baltasis ar trumpasis karas? Židinys, 1939 m. spalio mėn.

⁹³ Vokiečių studentijos organizacija ir uždaviniai. Akademikas, nr.3(119). 1939 02 15

Straipsnio autorius⁹⁴ rašo aiškinamuoju stiliumi, negiria, bet ir nepeikia studentiško auklėjimo. Tačiau įvertina, kaip visapusišką, neaišką, teigiamą ar neigiamą. Vis tik jis pripažįsta, kad šis, hitleriškas auklėjimas, daro didžiulę įtaką studento moralinių vertybių formavimuisi ir pabrėžia, kad vado idealai tiesiog persismelkė į studentijos pasaulėžiūrą ir suvokimą. „Sakoma, kad Adolfui Hitleriui konkrečiai nustačius darbo sritis, Vokietijos studentas yra įpareigotas prieš tautą visomis savo kūno ir dvasios pajėgomis tarnauti tautos labui. Taigi studento auklėjimas reiškia ne ką kita, kaip jo pilną įsisamonijimą tautos uždaviniuose, kūrimą stiprios asmenybės ir šiomis savo savybėmis našiai tautoje darbuotis.“⁹⁵ Sprendžiant iš šių V.Abraičio citatų, matoma, kad A.Hitleris tikėjosi užsiauginti kartą, kuri būtų tobula jo akimis. Atsiskleidžia ir vienas iš A.Hitlerio idealų – tauta turi būti vieninga, asmenybė kuriasi ne pati sau, o kad padėtų valstybei tapti dar vieningesnei. Tarp kitko, studentų dėsnuose buvo rašoma, kad: „Nacionalsocialistais gimstama, per juos dar daugiau esi išauklėjamas, o daugiausia pats išsiauklėji.“⁹⁶ Viskas pateikiama taip, lyg visi nacionalsocialistai tampa savarankiška, „išsiauklėja patys“. Hitleris puikiai išmanė, kaip galėtų paveikti jaunas žmones – savo autoritetu, taigi jo ginklas, gal teisingiau sakyti priemone, įžymioji jo charizma, padrašinančios kalbos. Neabejotinai, Hitleris buvo nuovokus, ir žinojo kaip psichologiškai paveikti jaunas, mokslo siekiančius žmones – terekėjo girti, skatinti ir įtikinti, kokie jie didvyriai ir išskirtiniai, kad aukojasi (stengiasi) tėvynės vardan.

Nereikėtų pamiršti ir gestapo reikšmės Vokietijos kelyje „į laimę“. Kaip knygoje „Gestapo istorija“ rašo jos autorius R.Batleris, gestapas buvo galingiausia ir efektyviausia policinė organizacija pasaulyje. „1933 metais gestapas turėjo 300 darbuotojų, sutelktų mažoje Berlyno kontoroje ir

⁹⁴ V.Abraitis

⁹⁵ Vokiečių studentijos organizacija ir uždaviniai. Akademikas, Nr.3(119). 1939 02 15

⁹⁶ Vokiečių studentijos organizacija ir uždaviniai. Akademikas, nr.3(119). 1939 02 15

sudarinėjančių žinomų komunistų kartotekas. Savo šlykštaus egzistavimo pabaigoje gestapas visur turėjo būstines ir efektyviai valdė Hitlerio politinę imperiją. <...> Dvidešimt tūkstančių slaptosios policijos darbuotojų padėjo naciams laikyti savo leteną ant vokiečių tautos, o po 1939 metų ir ant nukariautų Europos tautų. Nors Vakarų šalys tvirtai tikėjo, kad Hitlerį gali nuversti sukilimas šalies viduje, ir kad jo karinę mašiną gali palaužti pasipriešinimas, gestapas pasistengė, kad nacių mašina sėkmingai veiktų iki galo.⁹⁷

3.3 Ekskursas: Nepavykęs pasikėsinimas į Hitlerį

Sprogimas Miunchene, atentatas prieš Hitlerį, pragaro mašina. Tokiais epitetais laikraščiai vadino nepavykusį pasikėsinimą į fiuhrerį, istoriniu paminklu tuo laiku laikomoje Miuncheno aludėje. Būtent ten 1923 m. susirinkę nacionalsocialistai pradėjo tai, kuo tapo paskui. Nuo to laiko kiekvienais metais lapkričio 8–ąją nacionalsocialistai rinkdavosi ten pat tam, kad galėtų švęsti. Pati aludė buvo įrengta rūsyje, kur šviesa beveik nepatekdavo. Ant sienų kabėjo Hitlerio ir kitų vadų portretai. Aludės lankytojai buvo tik nacionalsocialistai, kaip ir patys aludės tarnautojai. Taigi, tuo metu atrodė sunkiai suvokiama kažkokios diversijos galimybė būtent toje vietoje.

Hitlerio kalbos metu pačioje salėje ir gretimose patalpose buvo tik žymesnieji partijos nariai, vadinamieji „kraujo ordino“ nariai.

Jeigu sprongimas būtų įvykęs kiek anksčiau, ne tik pats Hitleris, bet ir Geringas ir kiti nacionalsocialistų vadai būtų žuvę vietoje. Visi jie Hitlerio kalbos metu sėdėjo pirmose eilėse. Sprogimas buvo paruoštas labai gerai ir daugiausiai žalos padarė būtent toje vietoje, kur stovėjo Hitleris.

Oficialiai buvo patvirtinta, jog pragaro mašina buvo įmontuota kolonoje netoli tribūnos. Taip pat buvo nustatyta, jog pragaro mašina buvo nuleista iš viršaus, iš patalpos virš aludės. Taip pat buvo aišku, jog atentatą ruošė žmonės, gerai žinoję tas patalpas. Hitlerį išgelbėjo tik ta aplinkybė, kad jis paskutiniu

⁹⁷ R.Batleris. Gestapo istorija. Kaunas. Tyrai, 1997m. 7 – 9p.

momentu nusprendė pakeisti savo pranešimo laiką ir išėjo kur kas anksčiau, nei buvo planuota.

Hitlerio asmeninė apsauga visada būdavo labia budri, o prasidėjus karui dar labiau sustiprinta. Kaip ir visada, vieta, kurioje kalbėjo Hitleris, buvo gerai apžiūrėta, o prasidėjus susirinkimui, visos durys ir aplinkinės patalpos buvo saugomos ypatingojo Gestapo būrio.

Ir vis dėlto, taip pavadinta pragaro mašina, kuri negalėjo būti nepastebima, buvo kruopščiai sumontuota reikalingoje vietoje.

Vokiečių spauda iš karto po sprogimo pradėjo ieškoti kaltininkų. Iš pradžių buvo apkaltinti žydai, vėliau Vokietijos monarchijos šalininkai, kol galiausiai pagrindine įtariamąja tapo Anglija. Buvo netgi rašoma, kad spauda turi rimtų įrodymų prieš Angliją. Anglija, esą, visą laiką siekė sunaikinti Vokietiją ir jos valdžią. Vokietijoje buvo laikoma, jog Anglija per du mėnesius nieko nepasiekė karo lauke. Buvo laikoma, kad anglų propaganda vokiečių tautos visiškai neveikė, todėl ir buvo įvykdytas atentatas. Ir iš tikrųjų, kai kurie to meto anglų politikai buvo viešai deklaravę, kad jie nekovoja su Vokietija, bet su nacionalsocializmu ir Hitleriu, ir tikisi, jog tokia diena, kai Hitlerio nebebus, ateisianti labai greitai.

Bulvarinis leidinys „Diena“⁹⁸ išspausdino informacinę žinutę „Atentatas prieš Hitlerį“. Straipsnis daugiausiai paremtas vokiečių spauda, todėl negali būti objektyvus. Kaip ir buvo galima tikėtis, dėl visų nelaimių, tame tarpe ir atentato Miunchene, kalti žydai. Nežinia, kodėl vokiečiai rašo būtent taip: ar iš baimės, ar todėl, kad charizmatiškasis diktatorius tarsi užhipnotizavo tautą ir sukėlė visuotinę neapykantą savo žemės neturinčiai tautai.

Apskritai, to meto lietuviškoje periodikoje vyravo mada dangstyti po kitų šalių laikraščiais – tik perspausdinant užsieniečių parengtas publikacijas.

Miuncheno atentato priežastis nagrinėjo ir tolerantiškasis „Židinys“⁹⁹. Pradėta nuo to, kad Hitleris, gavęs Lenkijos žemių, nebenorėjo kariauti, būtų pasitenkinęs vienu laimėjimu, bet Anglija ir Prancūzija išprovokavo karo tęsinį.

⁹⁸ Atentatas prieš Hitlerį. Diena, 1939 11 19

⁹⁹ Karo gaisrui besiplečiant. Židinys, 1939m. nr.9

Tai vienas variantas. O kitas, kad Vokietija pati terorizavo Europą, kad ir spaudimu priversti jai pasiekiamus neutralius kraštus nutraukti prekybą su Didžiąja Britanija. Greičiausiai vienu laimėjimu Vokietija nebūtų pasitenkinusi. Hitleris visada kovojo iki galo ir bandė prisivilioti kuo daugiau sąjungininkų, panaudodamas kartais neįtikėtinus argumentus, tokiu būdu stengdamasis įtikinti įsilieti į draugiškųjų ir paslaugių valstybių gretas. Hitleris nemėgo neutraliųjų savo priešų naudai, todėl, kad bijojo, jog priešai gali tas valstybes lengvai paveikti.

Nepriklausomoje lietuviškoje spaudoje būdavo dažnai minimos arba kokiu nors būdu atskleidžiamos puikios Hitlerio, kaip kariautojo, savybės: logika ir strategija, nepaisant to, kad šalia būdavo minimi žodžiai: teroras, grasinimai, puolimai, spaudimas ir panašūs neigiami jo veiklos bruožai.

IŠVADOS

Perskaičius straipsnius nepriklausomos Lietuvos spaudoje nuo 1933 iki 1939 metų, susijusius su Hitleriu, paaiškėjo, kad apie fiurerį parašyta tiek nedaug, kad galima susidaryti klaidinantį vaizdą. Tyrinėjant šaltinius buvo būtina įsigilinti ir į A.Hitlerio rašytą knygą „Mano kova“. Lyginant lietuvių rašytus tekstus ir paties fiurerio mintis, iškildavo klausimas: kur tiesa? Taigi, šios aplinkybės paskatino ir giliau pasidomėti tuometiniais Lietuvos – Vokietijos santykiais.

Vartant spaudą, pasidarė akivaizdu, kad lemiamą įtaką piešiamam Hitlerio portretui, padarė užsienio spauda. Ja daugeliu atvejų ne tik remtasi, bet ir publikuoti išversti ir patobulinti tekstai.

Įdomiausia analizuoti lietuvių autorių straipsnius, kuriuose aiškiai atsispindėjo rašančiųjų asmeninė nuomonė. Tai leidžia daryti prielaidą, kad šie žurnalistai buvo įsijautę į esamą padėtį ir pateikė supaprastintą variantą. Kitais žodžiais kalbant, išanalizavo ir perteikė įvykių tėkmę per savo moralines nuostatas ir politines pažiūras. Ypač aiškiai tai atsispindėjo „Naujosios Romuvos“ autorių darbuose. Šie, kiekvienas pagal individualų savo stilių, suformulavo aiškia nuomonę.

Kai kurios publikacijos buvo itin emocingos, todėl jomis remtis rizikinga – nežinia, kiek objektyvios pateikiamos naujienos.

Įstrigo ir savatraščio „Diena“ publikacijos. Jos, labiau nei kitų leidinių straipsniai, persmelktos užsienietiškos spaudos. Net turint omenyje, kad „Diena“ – bulvarinis laikraštis – vertintinas žinių išsamumas. Beveik kiekviename numeryje spausdinamos naujienos, atrinktos įdomiausios ir vaizdingiausios situacijų detalės. Vienas iš svarbiausių šio leidinio nuopelnų – ištraukų iš „Mano kova“ publikavimas. Užsienyje būdama tokia populiari, ši knyga kurį laiką drausta Lietuvoje. Sudėjus naujienas, rašytas „Dienos“ korespondentų, verstas užsienio spaudos žinutes, išspausdintas Hitlerio kalbas ir, galų gale, publikuotas „Mein Kampf“ ištraukas, galima susidaryti gana išsamų vaizdą apie gyvenimą prieškario laikotarpiu. Ypač 1937 – 1936 metais.

Likus keletui metų iki karo suaktyvėjo visa Lietuvos periodinė spauda. Joje atsirado ir raginimų, skundų, kritikos ir pagiežos. Ypač tai pasireiškė rašiniuose, susijusiuose su Klaipėdos kraštu. Čia buvo ir įžvalgų, ir patarimų, o galiausiai liko pyktis Vokietijai. Tiesa, apie tai daugiausiai kalbėjo krikščioniškos pakraipos žurnalas "Naujoji Romuva". Rašė ir "Židinys", tačiau šis nebruko savo nuomonės ir straipsniai buvo tarsi analizė, be priekaištų ar nuoskaudų.

Kiek stebina lietuviškos žiniasklaidos abejingumas 1934 – 1935 metais. Tekstų, susijusių su Hitleriu, nėra daug. Jeigu atsiranda koks, tai nepateikia tiek faktų, kad būtų galima bent įsivaizduoti, kaip atrodė tuometinė Vokietija su fiureriu priešaky. Ypač stebėtina tai turint omenyje tuometinę Lietuvos valdymo sistemą, o panašumų su Vokietija Lietuvoje prezidentaujant A.Smetonai tikrai būtų galima išvelgti.

Summary

The portrayal of Hitler in a periodical press of independent Lithuania in 1933 – 1939.

The object of research – the portrayal of Hitler in a pre – war press. The analysis based on a 1933 – 1939 periodical press (mostly in a journals for intellectuals “Kultūra”, “Židinys”, “Akademikas”, “Naujoji Romuva” and rag “Diena”).

Responding to that period problems (pre – war situation, annexation of Klaipėda land, German relationship with other foreign states – foreign policy).

The principal purpose – review the most popular publications of the period of 1933 - 1939 and compare ideas with the ideas which are put into words in A. Hitler’s “Mein Kampf” fragments and foreign authors Hitler’s personality description.

Hitler was more difficult personality, than could be imagined. In lithuanian periodical press of 1933 – 1939, the estimation of Hitler and nacionalsocializm was very discrepant. Most of the publications avoided directly prosecute Hitler.

In the beginning of the political activity, fuehrer was idolized not only in Germany. Most of authors of analyzed texts did not suspect the approach of menace. It is known from the publications, that the most part of lithuanian public was indifferent to the events in Europe. People were seeking for strengthening their nationality, even, not expecting of German interference and intentions to Klaipėda land. Lithuanian press recovered only before and after annexation to the Third Reich, and only then Germany chief was valued more critically.

The result of the analysis – sequently thematically analyzed the portrayal of Hitler in a pre – war press.

Šaltiniai

1. Agresoriai siaučia. Kultūra, 1937 m., 531 – 533 p.
2. Akademikas (viršelis). 1933 m. sausio 22d. (nr.1)
3. Atentatas prieš Hitlerį. Diena, 1939 m. lapkričio 19d.
4. Čekoslovakijos žuvimas ir Klaipėdos atskyrimas nuo Lietuvos. Židinys, 1939 m., 416 – 417 p.
5. Demokratijos likimas. P.Slavėnas. Židinys, 1940 m., nr.5 – 6, 546 – 559 p.
6. Didžiausias Vokietijos troškimas. Diena, 1938 rugsėjo 11d.
7. Estų hitlerininkus sutramdžius. Naujoji Romuva, 1933 m., 1038 p.
8. Hitlerio kelionė į Romą. Diena, 1938 m. gegužės 8d.
9. Hitleris grasino Europai. Diena, 1938 m. vasario 27d.
10. Hitleris ir Klaipėdos rinkimai. Naujoji Romuva, 1933 m., 534 p.
11. Hitleris vyriausias vadas. Diena, 1938 m. vasario 13d.
12. Kaip Hitleris dirba karo dienomis. Vokietijos – Lenkijos karas. Diena, 1939 rugsėjo 3d.
13. Karo gaisrui besiplečiant. Židinys, 741 – 747 p.
14. Ką Hitleris sakė prie šešis metus. Diena, 1939 kovo 26d.
15. Kelias į karą. Br. Kazlauskas. Židinys, 1939 m., nr.8 – 9, 155 – 160 p.
16. Klaipėdos enigma. Naujoji Romuva, 1933 m., 688 p.
17. Klaipėdos fronte nieko naujo. Naujoji Romuva, 1933 m., 723 p.
18. Klaipėdos klausimas. F.Kemėšis. Židinys, 1939 m., nr.1, 21 – 27 p.
19. Klaipėdos kraštas. Naujoji Romuva, 1933 m., 74 p.
20. Klaipėdos politika. M.Kavolis. Akademikas, 1934 m. kovo 1d. (nr.4(21)), 88 – 89 p.
21. Lietuvos ir Vokietijos santykiai. Naujoji Romuva, 1933 m., 703 p.
22. Mein Kampf. Ko siekia Hitleris. Diena, 1938 kovo 27d.
23. Mano kova. A.Hitleris. Diena, 1938 gruodžio 4d.
24. Mano kova. A.Hitleris. Diena, 1938 gruodžio 11d.
25. Mano kova. A.Hitleris. Diena, 1938 gruodžio 18d.

26. Mano kova. A.Hitleris. Diena, 1938 gruodžio 25d.
27. Mano kova. A.Hitleris. Diena, 1939 sausio 1d.
28. Mano kova. A.Hitleris. Diena, 1939 sausio 8d.
29. Mano kova. A.Hitleris. Diena, 1939 sausio 22d.
30. Mano kova. A.Hitleris. Diena, 1939 sausio 29d.
31. Mano kova. A.Hitleris. Diena, 1939 vasario 5d.
32. Mano kova. A.Hitleris. Diena, 1939 vasario 12d.
33. Mano kova. A.Hitleris. Diena, 1939 vasario 19d.
34. Mano kova. A.Hitleris. Diena, 1939 vasario 25d.
35. Mano kova. A.Hitleris. Diena, 1939 kovo 5d.
36. Mano kova. A.Hitleris. Diena, 1939 kovo 12d.
37. Mano kova. A.Hitleris. Diena, 1939 kovo 19d.
38. Mano kova. A.Hitleris. Diena, 1939 kovo 26d.
39. Mano kova. A.Hitleris. Diena, 1939 balandžio 2d.
40. Mano kova. A.Hitleris. Diena, 1939 balandžio 9d.
41. Mano kova. A.Hitleris. Diena, 1939 balandžio 16d.
42. Mano kova. A.Hitleris. Diena, 1939 balandžio 23d.
43. Mano kova. A.Hitleris. Diena, 1939 balandžio 30d.
44. Mano kova. A.Hitleris. Diena, 1939 gegužės 7d.
45. Mano kova. A.Hitleris. Diena, 1939 gegužės 14d.
46. Mano kova. A.Hitleris. Diena, 1939 gegužės 21 – 28 d.
47. Nacionalsocializmas. Naujoji Romuva, 1934 m., 49 p.
48. Nacionalizmas ir militarizmas. D.Stankūnas. Akademikas, 1936 m. gruodžio 15d. (nr.20), 415 – 416 p.
49. Nacionalistinės Vokietijos keturmetis. Kultūra, 1937 m., 140 – 142 p.
50. Nauja žydų persekiojimo banga. Diena, 1938 m. birželio 26d., 2 p.
51. Nerimastis. M.Jonaitis. Akademikas, 1933 m. spalio 1d. (nr.12), 217 – 219 p.
52. Nauja Vokietijos studentų veiklos santvarka. A.N. Akademikas, 1934 m. vasario 15d. (nr.3(20)), 64 – 66 p.
53. Pabaltijo sąjungos problema. Naujoji Romuva, 1933 m., 337 p.

54. Pabaltijo tarptautinės padėties teisinis – politinis atžvilgis. Br. Kazlauskas. Židinys, 1939 m., nr.10, 387 – 394 p.
55. Pasaulis tarp taikos ir karo. Kultūra, 1938 m., 9nr., 515 – 516 p.
56. Per kariaujančią ir neutralią Europą. Židinys, 1939 m., 588 – 594 p.
57. Politinis liberalizmas. V.Gustainis. Židinys, 1939 m., 28 – 34 p.
58. Rasistų ideologija. Naujoji Romuva, 1933 m., 601 p.
59. Šio karo prasmė. V.Gustainis. Židinys, 1939 m., 621 – 631 p.
60. Tarp teisės ir pareigos. Kazimieras Nausėdas. Akademikas, 1938 m. kovo 15d. (nr.5), 138 p.
61. Tarptautinė politika. Židinys, 1939 m., nr.1, 14 – 20 p.
62. Tautos vado Antano Smetonos kalba. Naujoji Romuva, 1933 m., 1033 p.
63. Tragiškieji metai. Židinys, 1940 m., nr.1, 10 – 20 p.
64. Vokiečių akademikai. Akademikas, 1936 m. birželio mėn. (nr.10), 253 p.
65. Vokiečių alternatyva: baltasis ar trumpasis karas? Židinys, 1939 m., 731 – 736 p.
66. Vokiečių „gestapo“. Diena, 1938 vasario 20d.
67. Vokietijos nacionalsocializmas. Naujoji Romuva, 1933 m., 161 p.
68. Vokiečių neapykanta žydams. Diena, 1938 lapkričio 20d., 2 p.
69. Vokiečių pavojus. Naujoji Romuva, 1934 m., 52 p.
70. Vokiečių studentijos organizacija ir uždaviniai. V.Abraitis. Akademikas, 1939 m. vasario 15d. (nr.3(119)), 53 p.
71. Žydai Vokietijoje. Diena, 1938 lapkričio 27d.
72. Žvilgsnis aplink ir į save. Alb. Liaugminas. Akademikas, 1936 m. kovo 15d. (nr.5(61)), 101 – 102 p.

Papildoma literatūra

1. A.Evertas. Hitleris: Vadizmo stuktūra. Kaunas. Europa, 1995m.
2. R.Batler. Gestapo istorija. Kaunas. Tyrai, 1997m.
3. H.Elerle, M.Uhl. Knyga apie Hitleri. Vilnius. 2007m.
4. R.Newmann, H.Koppel. The pictorial history of the Third Reich. Munich, 1961m.
5. R.Manvell, H.Fraenkel. Inside Adolf Hitler. New York. 1973m.
6. W.Maser. Hitler's letters and notes. United States of America. 1974m.

